

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА У СИСТЕМІ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ»

Студентки 2 курсу, 2-м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа
та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Дзюбак
Олени Олегівни

Науковий керівник
к.е.н., старший дослідник

Адаменко
Ірина Петрівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон
Валентина Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов
Ігор Якович

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ	
1.1. Економічна сутність бюджетної політики	6
1.2. Зарубіжний досвід формування бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою	12
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	
2.1. Розвиток системи формування доходної частини бюджету	19
2.2. Становлення системи державного регулювання у сфері бюджетних видатків	28
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ	
3.1. Середньострокові пріоритети бюджетної політики в Україні	39
3.2. Розвиток інституційних засад бюджетної політики	46
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність теми. Бюджетна політика відіграє вагому роль в процесах забезпечення макроекономічної стабільності, яка є необхідною передумовою для підтримки стійкого економічного розвитку країни. Належний рівень обґрунтованості, послідовність та виваженість управлінських рішень державних інститутів у сфері бюджетно-податкового регулювання сприяє зростанню рівня зайнятості, пожвавленню ділової активності та підвищенню якості людського капіталу. Дієвість даних заходів посилюється у разі здійснення структурних реформ в економіці та соціальній сфері. Важливим є проведення збалансованої бюджетної політики, що потребує узгодження соціальних доміант розвитку суспільства з можливостями їх фінансового забезпечення. Економічна рецесія та уповільнення темпів росту реального валового внутрішнього продукту обумовили необхідність реалізації комплексу заходів бюджетної консолідації, спрямованих на зниження показників дефіциту та боргового навантаження на бюджет. Можливості використання короткострокових бюджетних стимулів наразі є обмеженими, що посилює запити суспільства щодо здійснення інституційних змін системи фінансово-бюджетного регулювання. Особливої значущості набувають питання упорядкування бюджетних видатків, підвищення рівня їх ефективності та покращення якості надання суспільних послуг.

Серед вагомих досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку інституційних засад бюджетної політики слід назвати праці: Дж. Б'юкенена, Дж. М. Кейнса, Р. Масгрейва, Р. Манделла, В. Парето, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, В. Танзі.

Питанням формування та реалізації бюджетної політики в умовах економічних перетворень, її впливу на соціально-економічний розвиток суспільства присвячені праці вітчизняних вчених: Т. Боголіб, О. Василика, В. Гейця, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого,

В. Опаріна, Д. Полозенка, А. Соколовської, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Зазначене свідчить про актуальність випускної кваліфікаційної роботи та обумовило визначення її мети, завдань, об'єкту і предмету дослідження.

Метою роботи є розкриття теоретичних засад та удосконалення методологічних положень формування бюджетної політики у системі державного регулювання економіки.

Досягнення визначеної мети потребує вирішення таких завдань:

- розкрити економічну сутність бюджетної політики;
- узагальнити зарубіжний досвід формування бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою;
- удосконалити методологічні засади розвитку регуляторного механізму бюджетної політики у сфері доходів та видатків бюджету;
- обґрунтувати середньострокові пріоритети бюджетної політики в Україні;
- визначити розвиток інституційних засад бюджетної політики.

Об'єктом дослідження є бюджетна політика України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування та реалізації бюджетної політики України.

Методи дослідження. Діалектичний, системний та структурний методи використано при розкритті економічної сутності бюджетної політики. За допомогою порівняльного та факторного методів систематизовано досвід реалізації заходів бюджетного регулювання в країнах із розвинутою і трансформаційною економікою. Методи синтезу та узагальнення застосовано при розкритті інституційних особливостей бюджетної політики в умовах економічних перетворень. При обґрунтуванні середньострокових пріоритетів бюджетної політики застосовано метод наукового абстрагування.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування та реалізації бюджетної політики, статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби

статистики України, Державної фіскальної служби України, Державної аудиторської служби України, Державної казначейської служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Основні положення та результати випускної кваліфікаційної роботи розкрито у статті за темою «Бюджетна політика у системі державного регулювання економіки» та опубліковано у збірнику наукових праць студентів заочної форми навчання Київського національного торговельно-економічний університету.

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, зазначено теоретичне та практичне значення роботи.

У першому розділі досліджено теоретичні засади бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. Розкрито економічну сутність бюджетної політики. Узагальнено та систематизовано зарубіжний досвід формування бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.

У другому розділі розкрито формування та реалізація бюджетної політики в Україні. Удосконалено методологічні засади розвитку регуляторного механізму бюджетної політики у сфері доходів та видатків бюджету.

У третьому розділі визначено пріоритетні напрями бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. Обґрунтовано середньострокові пріоритети бюджетної політики в Україні. Визначено розвиток інституційних засад бюджетної політики.

У висновках наведено теоретичне узагальнення матеріалу, представленого в дослідженні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

1.1. Економічна сутність бюджетної політики

Економічна сутність бюджетної політики як складової системи фінансового регулювання соціально-економічного розвитку країни полягає у використанні сукупності інституційних бюджетних механізмів з врахуванням ступеню динамічної збалансованості фінансових, економічних, соціальних взаємовідносин суспільного середовища.

Поняття «бюджетна політика» можна виокремити через основні підходи: цільовий – сукупність цілей, заходів та завдань бюджетного регулювання для забезпечення економічного та соціального розвитку країни; інституційний – сукупність інституційних компонентів бюджетного середовища. Таким чином, економічна сутність бюджетної політики у системі державного регулювання економіки полягає у взаємодії інституційних, економічних складових бюджетної системи та фінансової архітектури, що в процесі розробки основних напрямів формування та використання бюджетних коштів створює умови для досягнення тактичних та стратегічних цілей держави. До системи бюджетного регулювання належать дохідна та видаткова частина бюджету, дефіцит бюджету, прямий та гарантований державний борг, система міжбюджетних відносин, податкова та митна політика, екзогенні та ендогенні фактори економічного середовища та взаємозв'язки між ними [12].

Головними завданнями бюджетної політики є формування та підтримка ефективно діючої системи управління бюджетними ресурсами на всіх етапах бюджетного процесу, визначення пріоритетних напрямків витрачання бюджетних ресурсів, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів як результат дієвості бюджетної політики, організація процесів регулювання та стимулювання розширеного відтворення економічної системи

бюджетними методами. Таким чином, в результаті перегляду основних завдань здійснення бюджетної політики, можна дійти висновку, що основними критеріями ефективності та результативності такої політики є отримання максимально можливих вигод і переваг при мінімальному витрачанні ресурсів держави та її органів влади, забезпечення росту показників економіки, підвищення добробуту населення.

Водночас, бюджет є адаптивним інструментом у системі державного регулювання економічних процесів, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів динамічним змінам розвитку економічної системи та її складових. Здатність бюджету як інструменту державного регулювання впливати на економічні процеси забезпечується фінансуванням структурної перебудови економіки, що сприяє розвитку людського потенціалу.

Бюджет – як економічна категорія – це сукупність економічних відносин, які виникають між державою й іншими суб'єктами суспільного виробництва, а саме юридичними та фізичними особами, в сфері розподілу та перерозподілу вартості ВВП задля утворення й подальшого використання централізованого фонду фінансових ресурсів, що потрібні для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій. Поняття бюджету, як основного фонду фінансових ресурсів, ґрунтується на використанні державною владою бюджетних ресурсів задля виконання нею функцій, що закріплені за нею законодавством. Бюджет, як план формування та використання грошових ресурсів країни і всіх її територіальних одиниць, дає змогу виконувати всіма органами державної влади й місцевого самоврядування завдань згідно з чинним законодавством. В Бюджетному кодексі України поняття бюджет представлено, як план формування й використання фінансових ресурсів з метою забезпечення виконання функцій, що покладені на органи державної та місцевої влади, за певний бюджетний період [3].

Економічна сутність бюджету полягає у відносинах, що виникають в процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту щодо вироблення, розподілу, споживання послуг і регулювання соціально-економічного розвитку з метою задоволення потреб суспільства. З іншого боку бюджет – це категорія, що синтезує у собі відносини, які виникають у процесі цілеспрямованого впливу держави на суспільне відтворення [1].

Бюджетна архітектоніка здійснює вагомий вплив на розвиток як окремих галузей так і економіки в цілому. На дієвість формування та виконання бюджету суттєво впливає структура видаткової частини бюджету, зокрема в розрізі функціональної та економічної класифікації. В умовах економічних перетворень при плануванні видаткової частини бюджету необхідно враховувати провідний досвід країн із розвинутою та трансформаційною економікою, зокрема щодо механізму оцінки бюджетних програм, що надасть можливість підвищити ефективність та прозорість використання бюджетних коштів.

Бюджетна політика в зарубіжних країнах здійснюється із врахуванням стратегічних напрямів економічного розвитку країн та спрямовується на прискорення темпів економічного зростання. Обґрунтоване фінансово-бюджетне прогнозування виступає вагомим інструментом підвищення рівня дієвості інструментів бюджетного регулювання. При цьому в процесі формування бюджетів усіх рівнів кожна країна виходить із розуміння необхідності забезпечення обґрунтованої бюджетної архітектоніки. Процес інтеграції моделей бюджетних відносин визначає необхідність довгострокового бюджетного планування у процесі якого створюються можливості для вирішення стратегічних завдань державного впливу на соціально-економічний розвиток країни та адміністративно-територіальних одиниць.

Бюджетна система є основною ланкою економіки країни, бюджет виступає дієвим інструментом державного регулювання економічного

розвитку, тому ключовою серед структурних перетворень є бюджетна реформа, яка залишається актуальною й на даний час.

Основна мета бюджетної політики полягає у забезпеченні стійкого довготривалого економічного зростання та високого рівня і якості життя населення шляхом соціальної та структурно-інноваційної переорієнтації економіки, створення сприятливого інвестиційного середовища. Важливим є забезпечення ефективного використання бюджетних коштів в усіх ланках бюджетної системи. Вирішення завдань бюджетної політики залежить від вибору та реалізації методів бюджетного регулювання, тому перш за все при формуванні бюджетної політики необхідно чітко визначити її пріоритети, які повинні бути досягненні при її реалізації.

Для успішного вирішення завдання підвищення якісного рівня бюджетної політики необхідно сформувавши науково обґрунтовану бюджетну стратегію, яка надасть змогу для здійснення оцінки результативності реалізації бюджетних програм з метою своєчасного коригування їх обсягів і термінів реалізації; підвищення ефективності бюджетних видатків та прозорості системи бюджетного регулювання; досягнення оптимального балансу між необхідним вирівнюванням бюджетної забезпеченості та створенням стимулів для розвитку економічного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць; удосконалення механізму перерозподілу бюджетних ресурсів та визначення чітких критеріїв і процедур відбору напрямів та шляхів реалізації бюджетної політики відповідно до пріоритетів державної фінансової політики; визначення чітких цілей та кінцевих результатів використання бюджетних коштів; підвищення рівня відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів при формуванні та виконанні бюджету.

Упорядкування регулюючих цілей бюджетної політики, дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві, рівня задоволення суспільних потреб. Необхідним є забезпечення перетворення бюджетного механізму в дієвий засіб реалізації

соціально-економічної стратегії, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Соціальні пріоритети бюджетної політики мають зменшувати нерівномірність ринкового механізму розподілу доходів, вирішувати питання подолання бідності. Розбудова інституту бюджетної політики, що включає розробку відповідних норм, правил, інституцій сприятиме вирішенню проблем, які існують у сфері державних фінансів.

Бюджетна політика є ефективним інструментом регулювання соціально-економічного розвитку. Система бюджетного регулювання ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємовідносин, інституційних бюджетних складових щодо визначення та реалізації основних напрямів бюджетної політики, планування і прогнозування бюджетних показників, використання бюджетних коштів, здійснення контролю за виконанням бюджету, досягнення відповідних соціально-економічних цілей та завдань. Доцільним є використання регуляторного механізму бюджетної політики, який базується на інтеграції бюджетного регулювання у сфері доходів, видатків бюджету, міжбюджетних відносин, державного боргу. З метою розробки і реалізації фінансово-бюджетного регулювання протягом певного періоду бюджетна політика має визначатися виходячи з циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якого може призвести до ускладнень у проведенні ефективного бюджетного регулювання щодо позитивного впливу на економічне зростання. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється відповідно до основних макроекономічних завдань.

Створення відповідних інституційних умов для формування та реалізації ефективної бюджетної політики потребує використання адаптивної системи бюджетного регулювання, що сприятиме досягненню збалансованого та стійкого соціально-економічного розвитку країни.

Методологічні засади бюджетного регулювання ґрунтуються на інтеграції складових фінансового механізму у сфері формування доходів

бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин, управління державним боргом, виходячи із циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів, що сприятиме підвищенню дієвості бюджетної політики як вагомого інструменту розвитку соціально-економічних відносин суспільства.

Доходи бюджету є ваговою складовою системи державного регулювання фінансових відносин. Циклічність розвитку економіки в умовах посилення процесів глобалізації зумовлює трансформації складу та обсягу дохідної частини бюджету. Важливим є визначення відповідних інституційних засад формування доходів бюджету в системі бюджетного регулювання, удосконалення механізму формування доходів з урахуванням необхідності забезпечення належного рівня соціальних стандартів та економічного зростання країни. Бюджетна політика у сфері доходів має ґрунтуватися на підходах спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості та дієвості економічних перетворень. Від ступеня оптимальності співвідношень між елементами бюджетної системи залежить рівень збалансованості бюджетного регулювання та ефективність його впливу на динаміку соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць.

У сфері бюджетної політики необхідно здійснити ряд заходів, у тому числі необхідно зменшити негативний вплив фінансово-економічної рецесії при формуванні місцевих бюджетів, зокрема, уточнення прогнозу доходів бюджету на основі оцінки податкоспроможності платників податків; здійснення аналізу податкових доходів бюджету і розробка пропозицій з підвищення ефективності їх адміністрування; оптимізація переліку податкових пільг і відповідність суспільним інтересам; скорочення недоїмки по податках і зборам до бюджетів; здійснення аналізу неподаткових доходів бюджету та підготовка пропозицій щодо вдосконалення управління майном; підвищення ефективності використання комунальної власності; розробка прогнозу обсягу трансфертів з державного бюджету. З метою оптимізації видаткової частини державного бюджету необхідно здійснення аналізу

ефективності витрат на надання бюджетних послуг, соціальних виплат і пільг; створення системи обліку потреб у послугах, що надаються комунальним сектором; стандартизація муніципальних послуг; створення передумов для реалізації дієвих форм надання муніципальних послуг; формування та реалізація муніципальних завдань на надання муніципальних послуг; розробка критеріїв відбору інвестиційних проектів; визначення розміру підвищення оплати праці працівникам бюджетних установ з урахуванням можливостей бюджету та розробка заходів щодо їх оптимізації; визначення розміру дефіциту бюджету з урахуванням зниження доступності кредитних ресурсів і можливості розміщення цінних паперів муніципальних утворень.

Таким чином, бюджетна політика є вагомим інструментом державного регулювання економіки, оскільки у процесі її формування здійснюється розробка основних напрямів використання бюджетних коштів, керуючись необхідністю вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку. Основна мета бюджетної політики полягає у забезпеченні стійкого довготривалого економічного зростання та високого рівня і якості життя населення шляхом структурно-інноваційних перетворень економіки, створення сприятливого інвестиційного середовища. Важливим є забезпечення ефективного використання бюджетних коштів в усіх ланках бюджетної системи. Для досягнення цієї мети необхідно створити умови, що сприятимуть розвитку конкурентоспроможного реального сектора економіки, сформувати ефективну та результативну фінансово-бюджетну систему.

1.2. Зарубіжний досвід формування бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою

У багатьох країнах із розвинутою та перехідною економікою розвиток державного управління у сфері надання суспільних, державних послуг, спрямованих на кінцевий результат, є чітко визначеною тенденцією на протязі останніх років [35]. Програмно-цільовий метод бюджетування, який

забезпечує зв'язок між використаними ресурсами та отриманими результатами від їх використання, регулює розподіл бюджетних коштів між окремими програмами на основі вимірюваних результатів, сприяє більшій ефективності та прозорості, в тому числі посилення відповідальності і підзвітності за витрачання коштів. Мета програмно-цільового методу бюджетування полягає, в першу чергу, в забезпеченні використання державних коштів протягом заданого періоду для надання державою конкретних послуг. Саме за цим показником громадяни оцінюють роботу уряду. Програмно-цільовий метод, як інструмент бюджетного регулювання, дозволяє чітко встановити пріоритети в межах існуючих фіскальних обмежень, а також отримати інформацію від платників податків про рівень наданих послуг [33].

Низкою країн започатковано ряд системних реформ, спрямованих на удосконалення бюджетного процесу, у тому числі впровадження бюджетування, орієнтованого на результат, запровадження системи оцінювання результативності бюджетних програм, дотримання принципу підзвітності органів влади громадськості. Програмно-цільове бюджетування пов'язує здійснені витрати з їх соціальною та економічною ефективністю, з очікуваною віддачею від цих витрат. Основними складовими системи бюджетування, спрямованого на отримання результату, є визначення кінцевого результату в розрізі бюджетної програми; запровадження дієвого контролю за використанням бюджетних коштів; встановлення взаємозв'язку між результативністю та витраченими бюджетними ресурсами.

Кожна країна має свої особливості при впровадженні системи програмно-цільового бюджетування, однак низка підходів та принципів є загальними. В якості інструменту звітності органів державного управління перед суспільством застосовується система показників ефективності та результативності бюджету. Встановлена система показників ефективності та результативності бюджету служить інструментом звітності органів державної влади перед населенням країни. Необхідність звітування перед громадськістю закріплені на законодавчому рівні, також існує громадський контроль в особі

професійних об'єднань, асоціацій, рад, рекомендації яких виконуються суб'єктами суспільних фінансів. Невиконання вимог та умов зазначених організацій, зважаючи на їх вплив на громадську думку, може спричинити до зниження рівня довіри суспільства до регіональних і місцевих адміністрацій. Звіти по системі показників ефективності та результативності бюджету є відкритими для суспільства, публікуються у засобах масової інформації та публічно обговорюються. Планування спрямування фінансових ресурсів у майбутніх періодах здійснюється з врахуванням результатів розрахунків показників ефективності та результативності бюджету звітуемого періоду. Вже на початкових етапах застосування програмно-цільового методу бюджетування вимагає контролювати і управляти не тільки результатами роботи в економічній сфері, а й ефективністю процесів державного управління. Для такого контролю та управління необхідні передумови у вигляді адміністративних заходів, підготовки персоналу, розрахунку витрат і відповідних ресурсів. Отже, впровадження елементів бюджетування за результатом вимагає започаткування системного реформування бюджетного, адміністративно-управлінського менеджменту, систем підзвітності і контролю.

Вперше програмне фінансування було запроваджено у середині двадцятого століття у Сполучних Штатах Америки, а саме за ініціативою департаменту оборони започатковано програмно-цільовий метод бюджетування, після чого було задекларовано впровадження такої практики в усіх підрозділах державного управління. У бюджетному процесі цієї країни бюджетування, орієнтоване на результат, має достатню історію. Сорок років зусиль щодо здійснення бюджетних нововведень при удосконаленні управління програмами і прийнятті бюджетних рішень не завдали значного впливу на покращання якості бюджетного процесу. Система планування – програмування – бюджетування, програмно-цільове управління, бюджетування на нульовій основі, що впроваджувалися у 1960-ті та 1970-ті роки, не поширились на загальнодержавний рівень головним чином тому, що

вони були президентськими ініціативами і не передбачали суттєвих змін у процедурі законодавчого затвердження бюджету. Лише із прийняттям на початку 90-х років минулого століття Закону «Про оцінку результатів діяльності державних установ» та інших законодавчих актів у сфері державного управління було сформовано загальну систему державного управління за результатом, яку підтримав Конгрес. Відмінність цих ініціатив від попередніх реформ полягала в тому, що вони були систематизовані у прийнятому законі; цим законом встановлено базові засади управління, орієнтованого на результат у виконавчих органах державної влади. Сутність їх звелась до наступних головних вимог: визначення стратегічних цілей на рівні діяльності міністерств; встановлення тактичних, річних цілей; звітування перед Конгресом щодо результатів досягнення визначених цілей. Розроблення загальнодержавного стратегічного плану законом не передбачається, але натомість від міністерств і агентств вимагається формування індивідуальних планів діяльності, що подаються до Конгресу разом з деталізованими бюджетними документами щодо розподілу бюджетних коштів. Упродовж бюджетного процесу Адміністративно-бюджетне управління, на яке покладається важлива роль щодо перегляду, координації і навіть окреслення стратегічних планів, за необхідності переглядає стратегічні плани органів влади протягом року [29]. Законом визначено декілька видів цілей, що мають бути зазначені у стратегічному та річному виконавчому плані. Ієрархічна структура цілей будується починаючи із загального кінцевого результату діяльності міністерства і закінчуючи окремими цілями щодо вироблення безпосереднього продукту, послуги. Стратегічний план окреслює цілі щодо кінцевого результату, натомість у річному виконавчому плані встановлюються короткострокові цілі, пов'язані з безпосереднім результатом річного виконання. При формуванні плану виділяють цілі кінцевого результату і проміжного результату, які відображають часткове виконання кінцевої мети.

Закон вимагає від органів влади проведення консультацій з Конгресом щодо розвитку стратегічних планів, спрямовувати свою діяльність та розробляти механізми підзвітності є безпосередніми завданнями міністерств. При розробленні стратегічних планів можуть проводитися консультації з зацікавленими сторонами, наприклад, регіональними і місцевими органами влади, громадськістю, але якими способами будуть досягатися встановлені цілі вирішує міністерство. Прийняття закону мало на меті запровадження фундаментальних змін у бюджетному плануванні. Ті зміни у формуванні і виконанні бюджету, що відбувалися до цього, підготували підґрунтя до запровадження бюджетування, орієнтованого на результат і сприяли створенню дієвого режиму підзвітності. Закон став важливою реформою, що надає важливе значення програмній ефективності, якості надання суспільних послуг і спроможності реагування влади на потреби споживачів, громадян країни.

Досвід застосування цього закону є в цілому успішним, незважаючи на деякі суперечності. У переважній більшості установи добросовісно дотримувалися закону, зосереджуючи увагу на безпосередніх результатах виконання програм. Установи поступово накопичували досвід у виробленні даних щодо виконання бюджетних програм та формуванні показників, що забезпечило наявність необхідної інформації для аналізу. Раніше програмні результати здебільшого не мали наочності, однак на сьогодні і Конгрес, і суспільство мають доступ до тих самих даних, що й менеджери бюджетних програм. Більшість установ виявляють свої наміри мислити категоріями кінцевого результату, що засвідчують цілісні стратегічні плани, які фахово розробляються і виконуються. Деякі агентства зробили вагомі кроки щодо зміни механізмів підзвітності та внутрішніх процесів для підсилення результативності своєї діяльності. Таким чином, Сполучені Штати Америки успішно запровадили важливий елемент бюджетування, орієнтованого на результат, а саме – визначення та кількісний опис безпосереднього кінцевого результату для кожної бюджетної програми, бюджетної установи.

Разом з тим, не було запроваджено іншого важливого елемента системи бюджетування за результатом: надання необхідної операційної гнучкості розпорядникам бюджетних коштів в управлінні своєю діяльністю для досягнення необхідних цілей і завдань. При тому, що закон передбачав дозвіл на надання певних управлінських повноважень, а також забезпечував проведення більш розширених пілотних програм, на практиці ці можливості були обмеженими. Внутрішні управлінські процеси також не зазнали змін: підзвітність базувалася на організаційних принципах, менеджери не мали персональної відповідальності за результат. Більшість установ, виконуючи свій обов'язок щодо дотримання вимог закону, розглядали їх просто як додаткові вимоги до звітності. Під час складання своїх стратегічних планів не всі установи здатні були розрахувати граничні зміни отриманого результату відповідно до граничних змін вхідних бюджетних ресурсів. Розрахунки повних витрат на діяльність і затрат на виробництво одиниці продукту, послуги були приблизними, або взагалі не розраховувалися. Установи не поспішали удосконалювати систему бухгалтерського обліку. Більшість установ не достатньо чітко представляли процеси і кроки, які вони повинні здійснити для досягнення визначених цілей. Зазначене не привело до широкого застосування виконавчими органами інформації про результати у процесі прийняття бюджетних рішень. Хоча законом декларувалася необхідність встановлення зв'язку між виділенням бюджетних коштів і результатами виконання програм, на практиці не було здійснено відповідних нормативно-правових та процедурних змін. За своєю природою Конгрес є консервативним інститутом влади, де зміни відбуваються достатньо повільно, а перехід до системи бюджетування за результатом означає фундаментальні зміни у системі [31].

Світовий досвід формування та реалізації основних пріоритетів бюджетної політики в розвинутих країнах та країнах із перехідною економікою щодо основних пріоритетів бюджетної політики показує, що реформа у сфері бюджетних відносин повинна проводитися із врахуванням

особливостей соціально-економічного розвитку країни, її регіонів, галузей економіки.

На даному етапі розвитку державних фінансів простежується тенденція до відповідних перетворень системи управління бюджетними видатками шляхом запровадження та підвищення рівня середньострокового бюджетного планування; є чітко визначеним розвиток державного управління у сфері надання державних послуг, спрямованих на кінцевий результат використовуються різноманітні технології бюджетування для покращення результативності витрачання бюджетних коштів; удосконалення системи планування і моніторингу соціально-економічної результативності бюджетних витрат за допомогою якісних і кількісних індикаторів; дотримання принципу підзвітності органів влади громадськості. Набув достатньо застосування програмно-цільовий метод бюджетного управління, який сприяє більшій ефективності та прозорості у використанні бюджетних ресурсів, в тому числі посилення відповідальності і підзвітності за витрачання коштів; встановлює зв'язок між використаними ресурсами та отриманими результатами від їх використання; регулює розподіл бюджетних коштів між окремими програмами на основі вимірюваних результатів. Як інструмент бюджетного регулювання програмно-цільовий метод дозволяє встановити пріоритети в межах існуючих фіскальних обмежень.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Розвиток системи формування доходної частини бюджету

З проголошенням незалежності України почалася розбудова власної фінансово-економічної системи, яка за майже два з половиною десятиріччя пройшла тривалий та складний шлях розвитку. На початку свого становлення з 1991 р. вона була слабкою та нестабільною через трансформаційні політичні процеси всередині країни. В законодавчу основу системи фінансово-економічного регулювання формування доходів бюджету лягли наступні акти:

- Конституція України, згідно ст. 67 якої було закріплено, що сплата податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом є конституційним обов'язком кожного громадянина;
- Закон України «Про систему оподаткування», відповідні закони щодо окремих податків, підзаконні та інші нормативно-правові акти;
- Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори»;
- нормативно-правові акти, що окреслюють поле діяльності інституцій, визначають повноваження та відповідальність Міністерства фінансів України, державної податкової, митної та казначейської служб України;
- Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», що врегулював питання заборгованості (недоїмок) платежів до бюджету.

Прийняття Бюджетного кодексу в 2001 р. ознаменувало фундаментальні зміни бюджетної системи України, в тому числі формування доходів бюджету та міжбюджетних відносин. Поряд із цим система формування доходів бюджету потребувала консолідації та уніфікація нормативно-правової основи в частині якісного оновлення податкового регулювання, яке ґрунтується на законодавчих засадах. Тривалий час нагальною вимогою на порядку денному залишалася проблема кодифікації податкового законодавства в

системоутворюючому нормативному акті, адже фінансово-економічні та адміністративні методи державного регулювання нерозривно поєднані, органічно співіснують та є взаємовизначальними.

В контексті розвитку та модернізації державних фінансів розпорядженнями Кабінету Міністрів України було схвалено Стратегію модернізації (жовтень 2007), Концепцію розвитку (вересень 2012 р.) , Стратегію розвитку (серпень 2013 р.) системи управління державними фінансами, а також Концепцію безпеки у фінансовій сфері (серпень 2012 р.), в яких доходам бюджету приділено чільне місце та належна увага. Разом з тим сучасність з перманентними періодами турбулентності у торговельній та фінансово-економічній системах натомість доводить необхідність напрацювання Концепції антикризового управління у системі державних фінансів. Після схвалення Концепції (лютий 2007 р.) та Стратегії (грудень 2009 р.) реформування податкової системи, парафування Угоди про Асоціацію з України з Європейським Союзом із відповідним розділом, на даний час єдиних векторів її розвитку та пріоритетів на майбутнє не окреслено.

Податкова система ґрунтується на принципах загальності оподаткування; рівності платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; невідворотності настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; презумпції правомірності рішень платника податку; фіскальної достатності; соціальної справедливості; економічності оподаткування; нейтральності оподаткування; рівномірності та зручності сплати; єдиного підходу до встановлення податків та зборів. Склад вітчизняної податкової системи відповідає будові податкових систем країн з розвинутою економікою, а також країн з трансформаційною економікою у складі Європейського Союзу, що свідчить про тенденцію уніфікації оподаткування. В Податковому кодексі України визначено, що податкова система включає 7 загальнодержавних податків та зборів, 2 місцеві податки та 2 місцеві збори. Разом з тим,

підрозділом 10 Перехідних положень ПКУ зазначено, що тимчасово, до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України, встановлюється військовий збір.

Згідно ст. 9 Бюджетного кодексу України доходи бюджету класифікуються за такими розділами: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти. Податки є найбільшою складовою доходної частини зведеного бюджету (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Структура доходної частини зведеного бюджету України
за період 2009-2018 роки, %

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Доходи	100,0 0	100,0 0	100,0 0	100,0 0	100,0 0	100,0 0	100,0 0	100,00	100,00	100,00
Податкові надходження	73,19	73,32	76,27	76,23	74,54	83,98	80,94	79,94	80,58	77,86
Неподаткові надходження	23,60	22,08	20,31	21,41	23,48	15,05	18,15	19,19	17,68	21,48
Доходи від операцій з капіталом	1,87	2,90	2,25	1,34	1,00	0,59	0,67	0,37	0,44	0,28
Трансферти	0,09	0,05	0,05	0,23	0,10	0,12	0,05	0,35	1,18	0,29
Цільові фонди	1,25	1,65	1,12	0,79	0,88	0,26	0,19	0,15	0,12	0,09

В умовах економічних перетворень посилюється необхідність удосконалення податкової політики. Доцільним є вдосконалення інституційного середовища формування доходів бюджету у системі фінансового регулювання економіки, посилення взаємозв'язку податкового регулювання із циклічністю економічного розвитку. Разом з тим, проблема впливу податків на економічне зростання є однією з найбільш дискусійних в економічній теорії. Визначення верхньої межі сукупного податкового навантаження, за якою економічне зростання стає неможливим, базується переважно виходячи із кривої Лаффера. Проте, як свідчать аналітичні та

емпіричні дослідження різних модифікацій даної кривої, спроби кількісної ідентифікації точки Лаффера призводять до суперечливих результатів.

Важливо відмітити, що податки впливають на фінансовий стан споживачів двома способами: прямо – через передачу фінансових ресурсів від платника податку на користь органів державного управління та опосередковано – через підвищення споживчих цін. В той же час, підвищення відносних цін в економіці, що зумовлено зростанням рівня податкового навантаження, визначається намаганнями виробників товарів і послуг зберегти відповідні рівні прибутків та компенсувати втрати доходів, у тому числі шляхом перекладання податкового навантаження на кінцевих споживачів.

На макроекономічному рівні оподаткування може знижувати ефективність розподілу ресурсів і відповідно негативно впливати на економічне зростання. В теоретичних і емпіричних дослідженнях пропонується значний спектр методів аналізу впливу оподаткування на економічний розвиток. У традиційних неокласичних моделях економічного росту виділяють два основних канали, через які оподаткування може негативно впливати на економічне зростання: несприятливий вплив на рівень і структуру інвестицій та негативний вплив на пропозицію робочої сили. В той же час згідно моделі Р. Солоу визначено, що податкова політика, як би вона не стримувала короткострокове економічне зростання, не впливає на довгострокові темпи росту, хоча й може вплинути на обсяги виробництва у довгостроковій перспективі. Згідно зазначеної моделі зростання в умовах стабільної економіки обумовлюється лише зовнішніми факторами, зокрема демографічною динамікою і тому зміни в оподаткуванні можуть впливати на темпи росту тільки протягом переходу до стабільного стану економіки.

Сучасні неокласичні теорії передбачають суттєве зниження граничних податкових ставок, а також розширення податкової бази за рахунок обмеження або повного скасування податкових пільг.

Важливо відмітити, що певні види податків мають різний ступінь впливу на поведінку суб'єктів господарської діяльності. До податків, що

мають незначний вплив на економічну поведінку, відносять податки на споживання, зокрема податок на додану вартість, акцизи. Деякі вчені вважають, що з точки зору забезпечення економічного зростання більш прийнятним є оподаткування споживання, а не доходів. Оподаткування споживання з широкою базою не вносить суттєвих змін у відносні ціни та стимулює накопичення фізичного та людського капіталу [84].

Теорія ендогенного зростання вагому роль у стимулюванні економічної динаміки надає накопиченню й розповсюдженню знань, а також розвитку інституційних засад. На відміну від неокласичного підходу, знання розглядаються у якості суспільного блага та не характеризуються негативним ефектом масштабу.

Згідно з моделями ендогенного зростання, податки впливають на його темпи у довгостроковій перспективі за рахунок зменшення віддачі на капітал і працю, однак такий ефект може бути як негативним, так і позитивним. У кінцевому підсумку це залежить від продуктивності державних видатків. Державні інвестиції у людський капітал, освіту, інфраструктуру, державні витрати на захист прав власності, забезпечення безпеки та законності послаблюють деформуючий вплив оподаткування на економічне зростання, сприяючи підвищенню його темпів у довгостроковій перспективі.

Таким чином, у моделях ендогенного зростання характер взаємозв'язку між рівнем оподаткування економіки й економічним зростанням залежить від оцінки продуктивності державних видатків, що свідчить про значний вплив на економічну динаміку не податкового коефіцієнту, а рівня податкового навантаження на економіку, що відображає взаємозв'язок податкової і бюджетної політики.

Результати досліджень, зарубіжних та вітчизняних вчених у даній сфері, свідчать про суперечливі оцінки взаємозв'язку між рівнем оподаткування і темпами зростання: ефект був або слабким негативним але не вище 0,15 відсотків на рік як реакція на зниження податкового коефіцієнта на 1 відсоток валового внутрішнього продукту, або незначним позитивним, або не спостерігався.

Разом з тим, визначено, що стійкий вплив на темпи зростання здійснюють такі фактори, як рівень валового внутрішнього продукту на душу населення. Зростання рівня податкового навантаження на підприємницьку діяльність має різний вплив на податкові надходження в країнах з трансформаційною та розвинутою економікою. В країнах з розвинутою економікою податкові надходження мають тенденцію до збільшення за умов підвищення податкового навантаження на капітал, в країнах з трансформаційною економікою спостерігається тенденція до зменшення. Чинниками, що впливають на податкові надходження, є масштаби тіньової діяльності, обсяг наданих податкових пільг, рівень інституційної спроможності податкових адміністрацій та ефективності існуючої системи податкового адміністрування.

Вагомими завданнями державних фінансових інститутів є визначення меж сприятливого впливу податкового навантаження на економіку, пошук резервів посилення фіскальної ефективності та забезпечення оптимальної структури податкових надходжень до бюджету з урахуванням інституційних особливостей економіки. Високий рівень оподаткування знижує показник норми заощаджень та інвестування, здійснює вплив на відтік капіталу підприємств галузей економіки, для яких розмір заробітної плати та податкова система є визначальними для введення їх господарської діяльності.

Таким чином вагомим завданням є визначення рівня податкового навантаження, перевищення якого буде мати негативні наслідки для економіки. В економічній теорії обґрунтовано положення, що точно визначити даний рівень практично не можливо, проте виділено явища, які свідчать про досягнення критичної точки оподаткування: падіння або непропорційно повільне зростання надходжень до бюджету при підвищенні податкових ставок; зниження темпів економічного зростання і особливо погіршення становища з інвестиціями, реальними доходами населення; зростання тіньового сектора економіки. Згідно з теоретичними дослідженнями, залежно від параметрів податкової системи наслідком зниження податкових ставок може бути як зменшення, так і збільшення

масштабів ухилення від сплати податків та уникнення від оподаткування. Разом з тим, визначено, що навіть в умовах, коли зниження податкових ставок призводить не лише до зменшення масштабів ухилення від податків, а й до зростання суспільного добробуту, оптимальною все ж може бути політика їх підвищення, що супроводжується підвищенням ефективності системи адміністрування податків.

За період 2004-2018 років середнє значення питомої ваги податків на доходи і прибуток у доходах зведеного бюджету становив 28,0 відсотків та по відношенню до валового внутрішнього продукту – 8,6 відсотка. В свою чергу, аналогічні показники для податків на споживання були вищими та становили відповідно 41,1 та 13,0 відсотків відповідно. Крім того, слід зазначити, що протягом даного періоду зафіксовано тенденцію до поступового зниження фіскального значення першої групи податків та відповідного зростання фіскального значення податків на споживання.

Таблиця 2.2

Структура податкових надходжень до зведеного бюджету
за період 2004-2018 років, %

Податки	2004-2008		2009-2013		2014-2018	
	дох. бюджету	ВВП	дох. бюджету	ВВП	дох. бюджету	ВВП
<i>Податки на доходи, на прибуток, в тому числі:</i>	29,8	9,1	26,2	8,1	28,0	8,6
податок на доходи фізичних осіб	15,4	4,7	15,7	4,9	15,6	4,8
податок на прибуток підприємств	14,4	4,4	10,5	3,2	12,4	3,8
<i>Податки на споживання, в тому числі:</i>	39,0	12,4	43,4	13,5	41,1	13,0
ПДВ	29,2	8,9	30,1	9,3	29,6	9,1
акцизний податок	6,2	2,2	9,4	2,9	7,8	2,6
мити	3,6	1,3	3,9	1,3	3,7	1,3
<i>Всього</i>	74,7	22,8	80,8	25,0	77,8	23,9

Від якості та своєчасності прийняття рішень з питань формування доходів бюджету залежить ефективність регулювання суспільного розвитку. Податкове навантаження є одним з основних фінансово-бюджетних показників,

який суттєво впливає як на дохідну частину бюджетів усіх рівнів, так і на економічні процеси держави та адміністративно-територіальних одиниць. Наразі спостерігається підвищення його рівня, без урахування надходжень від єдиного соціального внеску співвідношення податкових надходжень до валового внутрішнього продукту зросло з 22,77 відсотка у 2009–2013 роках до 24,95 відсотка у 2014–2018 роках (табл. 2.3.). Зазначене викликано розширенням бази оподаткування окремих податків, зростанням бюджетних видатків, в тому числі на обслуговування державного боргу, оборону.

Таблиця 2.3.

Показники зведеного бюджету України за період 2009–2018 років, % до ВВП

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Доходи бюджету, в тому числі:	31,57	30,52	31,42	29,89	29,04	30,59	31,57	30,43	29,11	33,01
податкові надходження	23,11	22,38	23,96	22,78	21,60	25,70	25,59	24,33	23,46	25,69
- прямі податки	10,30	10,42	10,80	10,56	9,58	11,60	12,50	11,97	10,62	10,51
- непрямі податки	12,81	11,96	13,16	12,22	12,02	14,10	13,09	12,36	12,84	15,18
неподаткові надходження	7,45	6,74	6,38	6,40	6,82	4,61	5,73	5,84	5,15	7,09
Видатки бюджету, в тому числі на:	32,25	31,59	32,91	33,78	35,02	32,36	35,17	34,80	33,71	34,57
загальнодержавні функції	3,66	3,37	3,26	3,63	4,15	3,83	3,87	4,24	4,90	5,94
у тому числі обслуговування державного боргу	0,57	0,47	0,40	0,99	1,44	1,78	1,72	2,18	3,16	4,35
оборону	1,17	1,31	1,24	1,06	1,05	1,02	1,03	1,02	1,75	2,63
соціальну сферу	18,27	17,40	18,64	20,86	22,23	19,32	21,19	22,39	19,73	19,08
Дефіцит бюджету	0,68	1,07	1,49	3,89	5,98	1,77	3,60	4,37	4,60	1,56
Державний та гарантований борг, в тому числі:	14,80	12,31	19,98	34,81	41,48	36,34	36,53	40,19	70,26	79,42
внутрішній	3,05	2,61	4,92	11,51	14,36	13,35	14,63	19,53	31,20	26,75
зовнішній	11,75	9,70	15,0	23,3	27,1	22,9	21,9	20,6	39,0	52,6

			6	0	2	9	0	6	6	7
--	--	--	---	---	---	---	---	---	---	---

Сучасним трендом розвитку системи оподаткування є збільшення фіскальної значимості непрямих податків у формуванні бюджетних доходів, передусім акцизного податку, що спричинено послідовним зростанням його ставок. Вагомим напрямом подальшого розвитку механізму формування доходної частини бюджету є проведення інституційних змін системи взаємовідносин фіскальних органів та платників податків, удосконалення системи планування і прогнозування бюджетних показників.

При здійсненні прогнозування доходної частини бюджету у розрізі податкових надходжень необхідним є врахування фіскальної результативності кожного податку, виявлення напрямів щодо її посилення. Важливим є удосконалення регуляторного потенціалу податкового механізму. Зокрема, потребують підвищення дієвості інструменти податкової політики у сфері стимулювання внутрішнього попиту, в тому числі використання цільових тимчасових податкових пільг.

Необхідно зауважити, що ПДВ є податком, який незважаючи на своє фіскальне значення має широке поле для фіктивного регулювання податкового кредиту та обсягів бюджетного відшкодування. Тому найбільш часті зміни податкового законодавства стосуються саме положень щодо адміністрування даного податку. Для значної кількості підприємств виникає ситуація з приводу невчасного відшкодування податку на додану вартість, що певним чином позначається на зниженні рівня конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, стримує темпи інвестиційної діяльності підприємств, погіршує стан ділової активності суб'єктів господарювання. Разом з тим, позитивні зрушення щодо адміністрування даного податку зафіксовано в період 2006-2007 років коли було зменшено кількість податкових пільг та преференцій, підвищено ефективність державного фінансового контролю. Реалізація зазначеного, дозволила підвищити фіскальну значимість податку з вироблених в Україні товарів.

З прийняттям Податкового кодексу було імплементовано низку позитивних новацій у сфері встановлення додаткових обмежень та вимог до платників податку на додану вартість та розширено повноваження фіскальної служби в сфері контролю. Зокрема, було здійснено обмеження добровільної реєстрації платником податку на додану вартість, заборона реєстрації платниками податку суб'єктів господарювання які є платниками єдиного податку, поетапне формування реєстру податкових накладних, запровадження умови щодо подання платниками податку разом із податковою декларацією копій реєстрів податкових накладних в електронному вигляді, звільнення від оподаткування операцій з постачання зерна, технічних культур, відходів та брухту чорних і кольорових металів, анулювання реєстрації платників податку на додану вартість у разі внесення запису до єдиного реєстру юридичних та фізичних осіб про відсутність юридичної або фізичної особи за їх місцезнаходженням та у разі коли установчі документи особи, зареєстрованої як платника податку за рішенням суду будуть визнані недійсними, запровадження механізму автоматичного відшкодування податку.

2.2. Становлення системи державного регулювання у сфері бюджетних видатків

Процесу формування видатків бюджету належить достатньо вагоме місце як в управлінні бюджетною системою, так і в управлінні фінансовою системою країни. За допомогою бюджетних видатків досягаються необхідні пропорції в розподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки і територіями держави, забезпечуються фінансовими ресурсами пріоритетні сфери економічної діяльності, проводиться єдина збалансована бюджетна політика.

Бюджетне прогнозування - визначення вірогідних показників доходів і видатків бюджету на перспективу. Це науково-аналітична стадія розробки бюджету, в процесі якої формується концепція, шляхи її вирішення і основні

цілі, які повинні бути досягнуті. Для визначення та прогнозування довго- та середньострокових цілей для досягнення яких необхідно направити діяльність органів влади та розробку стратегії заходів та механізмів їх реалізації проводиться стратегічне планування. Обов'язковим елементом зазначеного етапу є відбір переліку відповідних напрямків і завдань, виходячи з фінансових можливостей. Це в основному визначається у вигляді програмних та прогнозних документів органів влади: Програма діяльності Кабінету Міністрів України, Державна програма економічного та соціального розвитку на середньостроковий період.

Прогнозування показників бюджету здійснюється у такій послідовності: визначення цілей та відповідно завдань для досягнення поставлених цілей; збір, опрацювання та аналіз інформації; вибір моделі прогнозування; розробка рекомендацій для оптимізації рішень, що приймаються за даними прогнозних розрахунків. Фінансове планування та прогнозування є важливими інструментами управління і дають реальні переваги, а саме: пов'язує бюджетну політику і бюджет, як фінансовий план країни, в питаннях виконання довгострокових планів; окреслює фінансове майбутнє, дозволяє спрогнозувати та запобігти несприятливим події; поліпшує якість прийняття фінансових рішень; дозволяє визначити альтернативні шляхи вирішення зазначених проблем; удосконалює процес формування бюджету; дозволяє краще оцінити бюджетні пропозиції та приймати відповідні рішення; сприяє відкритості управління і прозорості прийняття рішень.

Питома вага видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за період 2004 - 2018 років становила 31,91 відсотка, у тому числі у 2004 - 2008 роках - 28,83 відсотка, 2009 - 2013 роках - 32,87 відсотка, 2014-2018 роках – 33,80 відсотка (табл. 2.4.).

Зважаючи на те, що програмно-цільовий метод складання бюджету є новою для України філософією формування бюджету, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538-р схвалено Концепцію застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі (далі – Концепція), якою визначено мету та основні принципи, елементи програмно-цільового методу та етапи реалізації Концепції. Метою запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі визначено встановлення

безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання, що спрямовані на: посилення прозорості бюджетного процесу, що чітко визначає цілі і завдання, на досягнення яких витрачаються

Таблиця 2.4.

Питома вага видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті,

відсотки

Функціональна класифікація	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальнодержавні функції	4,62	3,80	3,75	3,57	3,51	3,66	3,37	3,26	3,63	4,15	3,79	3,87	4,24	4,90	5,94
Оборона	1,69	1,57	1,97	1,79	1,34	1,17	1,33	1,24	1,06	1,05	1,00	1,03	1,02	1,75	2,63
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,06	2,23	2,19	2,28	2,32	2,34	2,56	2,86	2,66	2,66	2,48	2,60	2,71	2,86	2,77
Економічна діяльність	3,41	3,19	4,57	5,68	4,38	5,05	5,80	5,67	4,64	4,05	4,34	4,66	3,49	2,79	2,84
Охорона навколишнього природного середовища	0,32	0,29	0,34	0,34	0,28	0,30	0,31	0,29	0,28	0,27	0,29	0,38	0,38	0,22	0,28
Житлово-комунальне господарство	0,77	0,62	0,68	0,78	0,89	1,47	0,82	0,95	0,82	0,50	0,66	1,44	0,53	1,14	0,79
Охорона здоров'я	3,16	3,34	3,63	3,52	3,51	3,63	3,71	3,54	4,00	4,13	3,72	4,14	4,23	3,65	3,59
Духовний та фізичний розвиток	0,63	0,63	0,77	0,78	0,78	0,80	0,79	0,83	0,91	1,06	0,82	0,97	0,94	0,88	0,82
Освіта	4,85	5,43	5,60	5,31	6,07	6,21	6,15	6,43	7,30	7,37	6,55	7,20	7,25	6,39	5,77
Соціальний захист та соціальне забезпечення	5,68	5,60	4,85	5,65	9,09	7,63	6,75	7,84	8,62	9,66	8,01	8,88	9,97	8,81	8,91
Всього	27,19	26,71	28,35	29,72	32,17	32,25	31,58	32,91	33,92	34,90	31,66	35,16	34,47	33,39	34,32

бюджетні кошти, підвищення рівня контролю за результатами виконання бюджетних програм; здійснення оцінки діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей та виконання завдань за результатами виконання бюджету, а також проведення аналізу причин неефективного виконання бюджетних програм; чітке розмежування відповідальності за реалізацію кожної бюджетної програми між визначеними головним розпорядником бюджетних коштів відповідальними виконавцями бюджетних програм; упорядкування організації діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо формування і виконання бюджетних програм; підвищення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів за дотриманням відповідності бюджетних програм законодавчо

визначеній меті його діяльності, а також фінансове забезпечення бюджетних програм і результати їх виконання; підвищення якості розроблення бюджетної політики, ефективності розподілу і використання бюджетних коштів.

Концепцією було передбачено поступовий перехід до застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі України, а саме впровадження його у три етапи. Першим етапом застосування цього методу у бюджетному процесі України визначено 2002 рік, на якому передбачено проведення удосконалення форм бюджетних запитів головних розпорядників бюджетних коштів; розроблення програмної класифікації видатків державного бюджету з визначенням бюджетних програм та відповідальних виконавців бюджетних програм у розрізі відповідних головних розпорядників бюджетних коштів, із закріпленням за кодами функціональної класифікації видатків бюджету; у відповідності до міжнародних стандартів здійснення переходу до функціональної класифікації видатків бюджету; запровадження окремих елементів середньострокового планування бюджету через визначення пріоритетів у діяльності головного розпорядника бюджетних коштів у межах очікуваних бюджетних коштів на наступні періоди; розроблення напрямів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів та базового переліку результативних показників, які характеризують виконання бюджетних програм.

Протягом другого етапу було передбачено запровадження складання паспортів бюджетних програм; здійснення перегляду бюджетних програм з удосконаленням їх структури та чіткого визначення напрямів діяльності у межах однієї бюджетної програми; перехід до поглибленого середньострокового бюджетного планування, насамперед розроблення процедури прогнозування видатків на конкретні бюджетні програми на майбутні періоди; застосування програмно-цільового методу у формуванні і виконанні місцевих бюджетів. На третьому етапі, що розпочато у 2005 році та продовжується на даний час заплановано проведення подальшого вдосконалення формування і виконання бюджету на основі програмно-

цільового методу із здійсненням відповідної оцінки. Як зазначалось, окремі елементи програмно-цільового методу впроваджувались у бюджетний процес в Україні починаючи із 1998 року, тобто ще до схвалення Концепції, зокрема це складання і подання головними розпорядниками бюджетних коштів бюджетних запитів із визначеними основною метою діяльності, завданнями та очікуваними результатами діяльності на плановий рік, проведенням аналізом діяльності за попередній рік, обґрунтуванням розподілу граничного обсягу видатків за кодами функціональної класифікації, напрямками діяльності.

Запровадження програмно-цільового методу формування видатків бюджету потребувало застосування визначених Концепцією наступних основних елементів: бюджет складається в розрізі бюджетних програм з визначенням їх відповідальних виконавців; бюджетні програми формуються із врахуванням систематизованого переліку заходів, що забезпечують досягнення відповідних мети, завдань та напрямів, закріплених паспортом бюджетної програми; застосовується середньострокове бюджетне планування. Необхідною умовою є визначення пріоритетних напрямів використання бюджетних коштів, встановлення відповідних вагових показників, запровадження механізму відбору бюджетних програм, порядку використання коштів для фінансування бюджетних програм, у тому числі тих, що фінансуються за рахунок субвенцій на виконання інвестиційних проектів. Планування бюджету здійснюється в розрізі бюджетних програм, які виконуються розпорядниками бюджетних коштів відповідно до покладених та / або делегованих на них функцій шляхом проведення спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань систематизованих заходів.

Відповідальними за розробку і затвердження паспортів бюджетних програм є головні розпорядники бюджетних коштів спільно із Міністерством фінансів України. Паспорти бюджетних програм затверджуються спільним наказом Міністерства фінансів України та відповідного головного розпорядника бюджетних коштів у місячний термін з дня набрання чинності законом про державний бюджет.

За результатами реалізації бюджетної програми розпорядник бюджетних коштів складає річний звіт про виконання паспортів бюджетних програм, який разом із статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю за відповідний бюджетний період є підставою для визначення фактичних результативних показників та аналізу ефективності виконання кожної бюджетної програми, що підлягають врахуванню при прийнятті рішення про її подальше фінансування у наступних бюджетних періодах. Квартальний звіт про виконання паспортів бюджетних програм є підставою для визначення фактичних результативних показників, аналізу ефективності виконання кожної бюджетної програми та врегулювання проблемних питань, що виникають у процесі їх виконання, та використовується для врахування при прийнятті рішень про внесення змін до паспортів бюджетних програм.

Річні звіти про виконання паспортів бюджетних програм визначають фактичні результативні показники бюджетних програм та разом із офіційною державною статистичною, фінансовою, бюджетною та іншою звітністю за відповідний бюджетний період, а також висновками про результати контрольних заходів, проведених органами, уповноваженими на здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства, використовуються для оцінки ефективності бюджетних програм.

Обов'язковим є аналіз очікуваного результату від реалізації бюджетної програми, що передбачає розробку кількісних та якісних показників результативності – критеріїв оцінки і аналізу бюджетних програм щодо обсягів затрат, показників продукту, рівня ефективності і якості, які характеризують результати виконання програми та надають можливість здійснити оцінку використання бюджетних коштів. Запровадження показників ефективності у бюджетне планування потребує удосконалення не тільки механізмів фінансування але і управління державним сектором економіки в цілому.

Бюджетним кодексом України дано визначення бюджетної програми, як систематизованого переліку заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних

коштів відповідно до покладених на нього функцій. При плануванні розпорядниками бюджетних коштів бюджетних програм шляхом підготовки відповідних бюджетних запитів формуються пропозиції обґрунтувань щодо обсягів бюджетних коштів, необхідних для виконання бюджетної програми на наступний бюджетний рік та два послідовних роки. На виконання програм передбачених відповідним бюджетом, спрямовуються відповідні кошти, які є видатками бюджету. Назва бюджетної програми має відображати напрям спрямування бюджетних коштів [17].

Здійснення видатків через сформовані бюджетні програми сприяє прийняттю більш ефективних рішень щодо необхідності та доцільності здійснення цих видатків за рахунок бюджетних коштів. Зазначене, у свою чергу, сприяє створенню таких умов для розробки і реалізації бюджетної політики, в яких стає можливим прийняття значно раціональніших фінансових рішень стосовно рівня та складу видатків бюджету.

На даний час впровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес України регулюється низкою законодавчих та нормативно-правових актів, зокрема: Бюджетним кодексом України, Концепцією застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538-р, Бюджетною класифікацією, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11, Порядком складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 № 228, Інструкцією про статус відповідальних виконавців бюджетних програм та особливості їх участі у бюджетному процесі, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 14.12.2001 № 574, наказами Міністерства фінансів України 29.12.2002 № 1098 «Про паспорти бюджетних програм», від 10.12.2010 № 1536 «Про результативні показники бюджетної програми», іншими документами.

При плануванні та виконанні бюджетних програм всі учасники бюджетного процесу мають прагнути до встановлення пріоритетності бюджетних програм відповідно до основних завдань своєї діяльності, досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів, досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів, бюджетні кошти використовувати на цілі, визначені бюджетними призначеннями тощо, тобто базувати свою діяльність у відповідності та з дотриманням принципів, на яких ґрунтується бюджетна система України. Бюджетні програми можуть порівнюватись між собою за окремими ознаками: за належністю до одного головного розпорядника, одного підрозділу функціональної класифікації, за напрямками діяльності, обсягами державних ресурсів та досягнутими результативними показниками. Зокрема, можливо порівнювати обсяги видатків на програми підвищення кваліфікації, освітні послуги у різних міністерствах та їх результативність. Можливими також є кроки щодо передачі до сфери управління міністерств, які є провідними у відповідній галузі, бюджетних програм, що не відповідають основним цілям діяльності головного розпорядника коштів.

Планування видатків бюджету за програмно-цільовим методом передбачає здійснення кожним головним розпорядником бюджетних коштів на стадії розробки бюджетного запиту та підготовки пропозицій до проектів бюджету низки відповідних дій щодо: найбільшої оптимізації своїх видатків, в тому числі і шляхом скорочення кількості бюджетних програм та концентрації ресурсів на головних напрямках діяльності шляхом ретельного аналізу та відбору саме тих бюджетних програм, які забезпечать досягнення визначених стратегічних цілей; виключення непріоритетних та неефективних видатків, зокрема тих, які не стосуються виконання основних функцій і завдань відповідного головного розпорядника, з урахуванням інформації про виконання паспортів бюджетних програм за попередні бюджетні роки.

Підвищення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів, як органу державного управління за дотриманням відповідності бюджетних програм законодавчо визначеним завданням та функціям його діяльності, сприяє упорядкуванню організації діяльності такого розпорядника, більш чіткому розмежуванню відповідальності між різними виконавцями у системі за реалізацію кожної бюджетної програми.

Програмно-цільовий метод, як дієвий інструмент орієнтований на досягнення мети відповідно до встановлених пріоритетів, забезпечує планування бюджету на середньострокову перспективу. Запровадження середньострокового бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів надасть можливість підвищити рівень взаємо узгодженості їх стратегічних планів діяльності з наявними бюджетними коштами, що сприятиме посиленню збалансованості бюджетної політики, як на відповідний рік, так і на наступні періоди. Середньострокове бюджетне планування виступає одним із необхідних елементів впровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес, та передбачає складання головними розпорядниками бюджетних коштів планів діяльності на середньостроковий період та розрахунок необхідного обсягу фінансових ресурсів для досягнення поставлених планом цілей у середньостроковій перспективі. Плани діяльності таких розпорядників коштів будуються у відповідності до урядових та національних програм діяльності, основних напрямів бюджетної політики, державних пріоритетів соціально-економічного розвитку [40].

Метою запровадження середньострокового бюджетного планування є покращення макроекономічного балансу завдяки розробки узгоджених та реалістичних прогнозів доходів до бюджету; визначення загальних цілей бюджетної політики та забезпечення відкритості у їх досягненні впродовж багатьох років; забезпечення можливості ініціювання змін у бюджетній політиці та механізмів контролю за їх реалізацією; визначення і дотримання чітких пріоритетів у сфері бюджетних видатків; удосконалення розподілу бюджетних коштів, спрямованих на досягнення стратегічних пріоритетів, як

за функціями, так і між відповідними функціями; підвищення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за ефективне та раціональне їх використання; посилення загального державного фінансового контролю на всіх його стадіях.

Про необхідність запровадження середньострокового бюджетного планування, як одного із складових елементів програмно-цільового методу зазначається починаючи із початку двохтисячних років, проте на даний час новий Бюджетний кодекс, прийнятий у липні 2010 року, не дає визначення середньостроковому бюджетному плануванню. При цьому бюджет визначається як план формування і використання фінансових ресурсів протягом бюджетного періоду, який становить один календарний рік.

Прогноз Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди складає Міністерство фінансів України за участю Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національного банку України, а також головних розпорядників коштів державного бюджету. Зазначений прогноз ґрунтується на урядовій Програмі діяльності, прогнозних та програмних документах економічного та соціального розвитку, державних цільових програмах; включає індикативні прогнозні показники. Бюджетним кодексом передбачено, що прогноз Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди подається до Верховної Ради України разом із проектом закону про державний бюджет, уточнюється на підставі прийнятого закону про Державний бюджет України та схвалюється урядом у місячний термін із дня опублікування закону про Державний бюджет України.

Залишаються пріоритетними на шляху подальшого удосконалення та розвитку програмного методу планування видатків бюджету завдання: формування бюджетних програм на основі довгострокових пріоритетів державної політики; упорядкування структури головних розпорядників коштів державного бюджету; перегляд структури бюджетних програм з метою їх упорядкування, оптимізації шляхом об'єднання, розподілу, передачі від одного відповідального виконавця іншому; удосконалення механізму взаємодії між

головними розпорядниками бюджетних коштів та відповідальними за виконання бюджетних програм; запровадження постійного моніторингу виконання та системи вимірювання результативності виконання бюджетних програм з метою прийняття управлінських рішень; посилення системи контролю за ефективним та результативним витрачанням бюджетних ресурсів та досягненням визначених цілей за кожною бюджетною програмою. Є необхідним посилення взаємозв'язку державних цільових та бюджетних програм, їх відповідності пріоритетам соціально-економічного розвитку країни, у тому числі і на середньостроковий період; удосконалення механізму взаємодії між співвиконавцями державних цільових програм – відповідними головними розпорядниками бюджетних коштів; запровадження системи щорічного звітування щодо ходу та стану реалізації державних цільових програм із застосуванням необхідних показників результативності. Зазначені заходи дозволять удосконалити інституційні засади розвитку системи планування видатків бюджету із врахуванням необхідності посилення координації основних завдань, планів фінансово-економічної діяльності розпорядників бюджетних коштів та результативними показниками відповідних бюджетних програм у середньостроковій перспективі. Подальший соціально-економічний розвиток країни у певній мірі залежить від підвищення якісного рівня системи планування та використання державних видатків. Формування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися у відповідності до визначених пріоритетів розвитку економіки, досягнення результативності від здійснених бюджетних видатків. Програмно-цільовий метод планування видатків бюджету як інструмент бюджетного регулювання надає можливість встановити пріоритети в межах граничних обсягів бюджетних асигнувань, регулювати розподіл коштів між бюджетними програмами, сприяти більшій ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, посилити взаємозв'язок між використаними бюджетними коштами та отриманими відповідними результатами, рівнем наданих суспільних послуг.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ БЮДЖЕТНОЇ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

3.1. Середньострокові пріоритети бюджетної політики в Україні

Інститут бюджетної політики має відігравати провідну роль в ініціюванні змін у системі фінансового регулювання суспільного розвитку. Формування стратегічних напрямів бюджетної політики потребує узгодженості і збалансованості складових системи бюджетного регулювання, враховуючи зміни інституційного середовища, яке забезпечує функціонування зазначеної системи. За умов структурних економічних перетворень, посилення інтеграційних процесів притаманне проходження динамічних інституційних змін фінансово-бюджетної політики, що потребує активізації адаптаційних механізмів розвитку фінансових відносин. Доцільним є посилення взаємозв'язку бюджетного регулювання з циклічністю економічного розвитку, підвищення дієвості механізмів підтримки конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Процеси уніфікації оподаткування з країнами Європейського Союзу, в тому числі у сфері адміністрування та регулювання податків на споживання, мають відбуватися прогнозовано для держави і платників податків, що посилить керованість бюджетним процесом та протидіятиме тінізації економіки. Зважаючи на фіскальну значимість майнового оподаткування, слід підвищити ступінь прогресії в оподаткуванні житлової нерухомості, згодом базу оподаткування податку визначати з урахуванням вартості нерухомого майна.

Бюджетна політика у наступних бюджетних періодах має формувати сприятливі умови для підвищення рівня розвитку людського капіталу як ендogenous фактору забезпечення інтенсивного економічного зростання.

Побудова та здійснення бюджетної політики України має відповідати як тактичним цілям, так і довготривалим перспективам збалансованого розвитку суспільства. Переорієнтація цілей та ускладнення завдань бюджетної політики

зумовлена як внутрішніми проблемами, так і нестабільністю світового фінансового господарства, посиленням його впливу на соціально-економічні процеси в Україні, що актуалізує необхідність формування адекватного механізму бюджетної політики з метою стимулювання виходу із фінансово-економічної кризи та відновлення довгострокової позитивної динаміки економічного зростання [67].

На сучасному етапі бюджетна політика як складова економічної політики повинна бути націлена на проведення всебічної модернізації економіки, створення умов для підвищення її ефективності і конкурентоспроможності, поліпшення інвестиційного клімату, досягнення конкретних результатів в економіці і соціальній сфері. Необхідно мати чітке розуміння наслідків реалізації будь-яких заходів бюджетної політики з позиції їх впливу на темпи досягнення поставлених цілей.

Важливим завданням бюджетної політики є запровадження механізму середньострокового бюджетного планування. Як зазначається у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України «Модернізація України – наш стратегічний вибір», одними з основних законодавчих новацій є запровадження середньострокового бюджетного планування, розвиток програмно-цільового методу бюджетування.

Практика зарубіжних країн свідчить, що розвиток середньострокового бюджетного планування забезпечується: наявністю системи пріоритетних цілей державного розвитку, згідно з якими будується діяльність відповідних органів влади і розподіляються бюджетні кошти; надійною системою середньострокового/довгострокового прогнозування; чітким розмежуванням функцій і повноважень між органами державної влади щодо розроблення державної політики і бюджетних проектувань; системним застосуванням інструментів бюджетного планування; стабільним і комплексним нормативно-правовим регулюванням бюджетного планування.

Перехід до середньострокового бюджетного планування потребує насамперед визначення цільового завдання його організації. Аналіз міжнародного

досвіду бюджетного планування, а також досвіду радянського періоду щодо розроблення фінансових планів, що покладено в основу методології бюджетного планування багатьох зарубіжних країн, дає змогу виокремити такі функції, які виконуються середньостроковими фінансовими планами (бюджетами): прогноз наслідків рішень, прийнятих в рамках державної політики; інструмент проведення середньострокової фіскальної стратегії; інструмент посилення прозорості й ефективності розподілу бюджетних ресурсів; інструмент забезпечення стабільності і спадкоємності бюджетної політики.

Вирішення завдань щодо підвищення якості макроекономічного прогнозування і бюджетного планування потребує створення системи моніторингу відповідності досягнутим у звітному році параметрів показникам, встановленим на середньостроковий (трирічний) період, і що особливо важливо, – аналізу причин їх відхилення від раніше затверджених показників; формування інформаційної бази, що дає змогу враховувати максимально можливу кількість факторів, які впливають на значення показників економічного розвитку і параметрів бюджетної системи; стабільного бюджетного й податкового законодавства; чіткого визначення пріоритетів державної політики; матеріально-технічного і кадрового забезпечення розроблення прогнозів.

Насамперед пріоритети соціально-економічної політики визначаються у Посланні Президента України до Верховної Ради України. Потім Кабінет Міністрів України формулює Концепцію соціально-економічного розвитку на середньострокову перспективу, яка становить систему уявлень про стратегічні цілі й пріоритети соціально-економічної політики держави, найважливіші напрями та засоби реалізації вказаних цілей.

Важливим чинником розвитку середньострокового бюджетного планування є координація і посилення взаємозв'язку в діяльності органів державної влади. Така взаємодія повинна передбачати обмін інформацією, забезпечення відповідності програм і заходів, що реалізуються

міністерствами, цілям державної політики, а також вирішення тактичних завдань, що не протирічать завданням інших органів влади.

Отже, для розвитку середньострокового бюджетного планування необхідно: забезпечити тісний взаємозв'язок прогнозних і програмних документів, що становлять основу державної економічної і соціальної політики та середньострокового бюджетного планування; сформувати довгостроковий (не менше 12-15 років) економічний і бюджетний прогноз; використовувати для цілей бюджетного планування консервативний, з огляду на формалізовані критерії, макроекономічний прогноз з одночасним розширенням варіантів прогнозу для інформування бізнесу і міжнародного співтовариства; встановити середньостроковий (до 3-5 років) індикативний ліміт витрат за напрямками політики (для довгострокових цільових програм), що створюють умови для реструктуризації за ініціативи відповідних відомств (адміністраторів програм) витрат і підвищення гнучкості використання бюджетних асигнувань для досягнення заявлених цілей; встановити обмеження відповідно до законопроектів про внесення змін у закон про державний бюджет.

Головним інструментом підвищення ефективності бюджетних витрат як складової ефективності діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування пропонується прийняти програмно-цільовий принцип управління діяльністю шляхом створення умов для інтеграції стратегічних (політичних) цілей і всієї сукупності заходів для їх досягнення в рамках довгострокових цільових програм. Одним із основних інструментів програмно-цільового управління є довгострокові цільові програми.

Реалізація кожної довгострокової цільової програми в середньостроковій перспективі має забезпечуватися шляхом формування і затвердження плану реалізації ДЦП (карти ДЦП), який містить перелік цілей, цільових індикаторів, пріоритетних напрямів, завдань і заходів із зазначенням термінів їх виконання, а також фінансових коштів та їх джерел. Як методичну й організаційну основу для цього пропонується використовувати доповіді про результати й основні напрями діяльності органів виконавчої влади.

Оскільки одним із напрямів бюджетної політики є запровадження режиму жорсткої економії бюджетних коштів, що передбачає досягнення максимально можливого мультиплікативного економічного і соціального ефекту від кожної бюджетної гривні, зокрема, витраченої на державне управління, нагальним є завдання підвищення ефективності діяльності державних органів. Видатки на державний апарат є важливим інструментом забезпечення функцій держави, а вартість державного управління має бути адекватною можливостям економіки, тому оптимізація цих видатків сприятиме справедливому розподілу і раціональному використанню ресурсів держави та кращому задоволенню потреб населення.

Найважливішим напрямом бюджетної політики є збереження та прискорення людського розвитку шляхом підвищення ефективності надання соціальних послуг, якості і доступності медичної допомоги.

Бюджетна політика України в соціальній сфері характеризується відсутністю цілісного, послідовного підходу до вирішення стратегічних проблем подальшого соціального розвитку країни в умовах значних зовнішніх і внутрішніх політико-економічних ризиків і бюджетних обмежень. Не створено бюджетного механізму, здатного забезпечити умови для розвитку людського капіталу та ефективної реалізації функцій держави. Посилилися негативні тенденції до формування й використання державного бюджету як механізму досягнення групових політичних цілей, ігнорування макроекономічних залежностей між динамікою ефективності національної економіки, бюджетними ресурсами і соціальними видатками бюджету, що ускладнює забезпечення стійкості бюджетної системи у середньостроковому періоді, обмежує можливості для створення економічного і фінансового потенціалів, необхідних для збалансованої реалізації поточних і довгострокових соціальних цілей.

Тому нагальними завданнями бюджетної політики є вдосконалення системи соціальних послуг і оптимізація видатків бюджету на їх надання.

Бюджетна політика у сфері охорони здоров'я має сприяти збереженню і розвитку здоров'я громадян як складової людського капіталу, що є основним імперативом сучасного цивілізаційного прогресу.

На сучасному етапі в Україні необхідно зберегти бюджетну систему охорони здоров'я, що має супроводжуватися: збільшенням бюджетного фінансування у сфері охорони здоров'я. Її сучасний рівень не відповідає стандартам розвинутого демократичного суспільства; збільшенням частки зведеного бюджету щодо фінансування охорони здоров'я.

Істотним резервом збільшення бюджетних ресурсів на охорону здоров'я має стати підвищення ефективності використання коштів, посилення державного фінансового контролю у системі охорони здоров'я.

Для вдосконалення доступу населення до медичної допомоги, що сприятиме накопиченню соціального капіталу в Україні, необхідно: розробити систему заходів, спрямованих на зниження частки домогосподарств, які позбавлені якісного медичного обслуговування через нестачу коштів; сформувати базовий та додатковий реєстр ліків, вартість та організація надання яких для різних груп населення мають перебувати під контролем держави; чітко врегулювати перелік медичних послуг, які мають надаватися населенню на безкоштовній основі; нормативно врегулювати заходи реімбурсації – часткового або повного відшкодування пацієнту вартості спожитих медичних послуг, ліків або товарів медичного призначення за рахунок коштів відповідних бюджетів; впровадити заходи цінового регулювання вартості ліків та платних медичних послуг для вразливих верств населення; розробляти методи співфінансування населенням додаткових послуг стаціонарних медичних установ (покращених умов перебування), для категорії населення найвищого децильного рівня диференціації за доходами, що збільшуватиме фінансову стійкість медичних установ.

Отже, в Україні має бути сформована власна стратегія бюджетної політики реформування системи охорони здоров'я, що ґрунтуватиметься на потенціалі переваг та недоліків наявної бюджетної системи, фактичних та

потенційних майбутніх обмежень фінансування охорони здоров'я з урахуванням демографічних та інших соціально-економічних передумов з метою адаптації до них стратегії фінансування охорони здоров'я.

Протягом двох останніх десятиліть країни ОЕСР послідовно реформують бюджетні системи, зважаючи на те, що особливості бюджетного процесу суттєво впливають на оздоровлення державних фінансів, ефективність і результативність надання бюджетних послуг. До головних напрямів бюджетної консолідації можна віднести: перехід до формування середньострокових фінансових планів; розроблення бюджету на основі зважених сценаріїв економічного розвитку країн; зміну підходу до формування бюджету – не «знизу догори», а «згори донизу»; проведення роботи щодо запровадження у бюджетний процес результативних показників надання суспільних благ та послуг.

Важливим напрямом реформування бюджетних систем та бюджетного процесу є запровадження та вдосконалення системи формування середньострокових фінансових планів. Як відомо, найсерйозніший критичний аргумент щодо річного бюджетного планування пов'язаний з тим, що короткостроковий часовий горизонт річного бюджету не дає змоги створити систему ефективного управління державними коштами, оскільки рішення про розподіл бюджетних ресурсів часто приймаються під впливом поточної ситуації, без урахування наслідків таких рішень для бюджетів наступних років. Успішне запровадження середньострокового фінансового планування, яке дає змогу усунути цей недолік, стало в багатьох країнах справжньою бюджетною революцією.

Загальний підхід до формування середньострокових фінансових планів, який робить фіскальні цілі уряду стабільнішими та надійнішими, такий: чітке формулювання середньострокових бюджетно-податкових цілей уряду у вигляді узагальнювальних показників бюджетної системи (загального рівня бюджетних надходжень, видатків, бюджетного дефіциту/профіциту та державного боргу);

конкретизація узагальнювальних показників у вигляді жорстких бюджетних обмежень для окремих міністерств і програм на декілька років.

Відхилення фактичних економічних показників від базових припущень середньострокових прогнозів було чи не найголовнішим фактором провалів деяких програм фіскальної консолідації. Отже, зменшення ризиків середньострокового фінансового планування потребує, за висновками експертів ОЕСР, детальних обґрунтувань ключових макроекономічних показників та аналізу їх чутливості до зміни зовнішніх і внутрішніх умов. У деяких країнах для їх обґрунтування залучають незалежних експертів, що перешкоджає занадто «оптимістичним» бюджетним прогнозам.

Традиційно формування бюджету відбувається за принципом «знизу догори», згідно з яким головні розпорядники бюджетних коштів направляють запити на фінансування до міністерства фінансів. Така система має декілька недоліків: по-перше, всі учасники бюджетного процесу знають, що початкові запити є нереалістичними; по-друге, всі нові програми або розширення діючих програм потребують фінансування нових запитів. Немає системи перерозподілу коштів між міністерствами та заздалегідь встановлених обмежень видатків; по-третє, важко відобразити політичні пріоритети, оскільки бюджетний процес має «висхідний» характер.

У контексті формування державного бюджету актуальним є питання оптимізації кількості бюджетних програм. Програми підлягають структуруванню з урахуванням цілей, завдань та функцій головних розпорядників бюджетних коштів.

3.2. Розвиток інституційних засад бюджетної політики

В сучасних умовах розвитку посилюється увага до проведення досліджень інституційних засад бюджетної політики, що обумовлено потребою поглиблення аналізу причин та наслідків соціально-економічних перетворень, удосконаленні підходів до фінансового управління в

трансформаційній економіці країни. Державу варто розглядати як конкурентне середовище індивідів або ж їх груп за одержанням впливу на прийняття рішень щодо управління податковою, митною, грошово-кредитною системою країни, контролю та безпосереднім розподілом та перерозподілом бюджетних коштів, управління державною власністю тощо. В значній мірі, ефективність фінансової політики залежить від ступеню розвиненості інститутів, які слід розглядати як сукупність формальних та неформальних правил, а також механізмів, що забезпечують їх дотримання. В свою чергу, інститут є формою цілеспрямованого узгодження інтересів економічних суб'єктів в умовах різноманітності форм координації їх взаємодії, відповідним механізмом управління фінансовими взаємовідносинами.

Інституційний підхід полягає у тому, що ринкова економіка не може ефективно функціонувати без держави, та системи державного фінансового регулювання. Функціонування економіки ґрунтується на сукупності визначених моральних та правових норм та правил. З урахуванням того, що економіка України віднесена до трансформаційних, їй притаманні доволі часті інституційні зміни економіки та фінансової системи.

Інституційна структура бюджетної системи еволюціонує та удосконалюється разом з інституційною системою суспільства. Інституційні зміни не відбуваються дискретно, для них характерний поступовий перехід від старих до нових інститутів, залежність від тенденцій попереднього розвитку визначає інституційну стійкість суспільства. Також взаємовплив спостерігається між інституційним середовищем суспільства та державною фінансовою політикою. Позитивні результати запланованих інституційних змін сприятимуть підвищенню дієвості механізмів управління державними фінансами в системі соціально-економічного розвитку. В умовах сьогодення модель економічного зростання країни повинна поєднувати інноваційні та соціальні фінансово-бюджетні складові, що забезпечить якісне функціонування системи державних фінансів.

Держава відіграє активну роль у регулюванні економічних процесів, у належному забезпеченні соціального захисту громадян. При виконанні функцій держава має виходити з необхідності забезпечення фінансової та соціальної стабільності. Інститут бюджетного регулювання має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу. Ступінь державного регулятивного впливу, вибір напрямів, форм і методів визначаються у залежності від існуючого етапу соціально-економічного розвитку країни, історично сформованого суспільного бачення щодо обсягу втручання у процеси перерозподілу централізованого державного фінансового фонду. Використання регулюючої моделі розвитку економіки впливає на посилення ролі бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку, підвищення ефективності та результативності відповідних бюджетних механізмів [78].

Довгострокова бюджетна стратегія виступає одним із інструментів бюджетної політики та визначається завданнями модернізації соціально-економічної системи країни. Метою бюджетної стратегії є забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання, державного фінансового контролю.

Бюджетна стратегія суттєво впливає на темпи суспільного розвитку країни, створення оптимальних умов для структурної перебудови економіки, активізацію процесів інноваційного розвитку, сприяє розбудові соціальної інфраструктури, що є передумовами забезпечення дієвого суспільного розвитку. У сучасних умовах бюджетна стратегія визначається довгостроковими завданнями модернізації соціально-економічної системи країни.

На даний час бюджетна стратегія економічного зростання в Україні спрямована на проведення модернізації вітчизняної економіки, створення відповідних умов для підвищення її ефективності та конкурентоспроможності, довгострокового економічного розвитку, покращення інвестиційного

середовища. Проте впродовж останніх років бюджетна стратегія не у достатній мірі забезпечувала інноваційний розвиток економіки та дієві структурні перетворення. Враховуючи зазначене актуальним питанням залишається визначення відповідних інституційних засад подальшого розвитку бюджетної стратегії із врахуванням основних напрямів суспільного розвитку країни.

Особливої вагомості набуває розробка дієвої стратегії бюджетного регулювання, оскільки бюджетне регулювання визначає основні напрями формування та використання бюджетних коштів, виходячи із необхідності завдань, які стоять перед суспільством на певному етапі його розвитку.

Бюджетне регулювання, бюджетне планування, організація бюджетного процесу, бюджетний контроль є складовими бюджетної політики, яка є визначає основні напрями формування та використання державних фінансових ресурсів, впливає на підвищення ефективності державних інвестицій у економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу. Бюджетне регулювання виступає як сукупність механізмів, що координують фінансові взаємозв'язки щодо формування та використання бюджетних коштів.

При визначенні напрямів розвитку бюджетної системи вагомим є розробка механізму формування доходів бюджету, управління фінансами у бюджетній сфері, використання фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів. Підходи до визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики повинні розроблятися із врахуванням циклічності розвитку економіки, стійкості бюджетної системи, що сприятиме забезпеченню досягнення показників соціально-економічного розвитку країни.

Основним завданням бюджетного регулювання є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка запасу стійкості бюджетної системи у необхідних межах. Слід

зазначити, що бюджетна система є одним з вагомих інструментів впливу на економічне зростання, разом з цим, з лагом у часі бюджетна система виступає як об'єкт впливу з боку макроекономічного стану країни, тому важливим є визначення ступеня взаємовпливу з лагами у часі бюджетної системи і соціально-економічного розвитку держави і регіонів.

Середньострокове бюджетне планування є необхідною умовою підвищення керованості та якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток держави. Отже, встановлення довго- і середньострокових цілей та завдань фінансово-бюджетної політики, кількісних та якісних критеріїв їх виконання і на цій основі визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування та посилення впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави.

З метою проведення збалансованої бюджетної політики важливим є забезпечення подальшого розвитку методологічних засад середньострокового бюджетного прогнозування та програмно-цільового методу планування видатків бюджету, посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування, застосування сучасних форм і методів управління бюджетними коштами, державним та місцевим боргом, зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів, удосконалення системи державного внутрішнього фінансового контролю та посилення відповідальності учасників бюджетного процесу; посилення стимулюючої функції податкової системи та приведення її у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку.

Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Економічна сутність бюджетної політики в якості інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекtonіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання.

Одним із основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, яке полягає в розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньострокову перспективу, відповідно до завдань, що постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. У процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Слід зазначити, що проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики в Україні передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування. Середньострокове бюджетне планування є необхідною умовою підвищення керованості та якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток держави. З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю.

Перспективне прогнозування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу.

Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку країни та територій. За останні роки здійснено вагомі заходи щодо посилення обґрунтованості планування видаткової частини бюджету, її впливу на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства.

Бюджетна стратегія виступає одним із вагомих інструментів фінансової політики, визначається завданнями соціально-економічного розвитку суспільства та повинна бути спрямована на відповідні економічні перетворення, ендогенні чинники

економічного зростання. Основою для довгострокового економічного розвитку є заходи державного регулювання, які реалізуються шляхом застосування сукупності ефективних економічних механізмів. При цьому бюджет як дієва складова системи державного регулювання економіки має узгоджуватися з основними напрямками економічного та соціального розвитку країни. На даний час бюджетне регулювання країни формується в умовах соціально-економічної політики, яка виходить з необхідності рівноправної участі держави у світових економічних і фінансових відносинах, підвищення якості державних суспільних послуг, що вимагає реалізації стратегії економічного зростання на якісно новому інституційному рівні. Бюджетна стратегія як складова державного регулювання суспільного розвитку є сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень.

Таким чином, наведені положення щодо доцільності інституційних змін системи бюджетного регулювання, впровадження бюджетних механізмів, орієнтованих на результат, обґрунтування визначення та раціонального використання бюджетних асигнувань, спрямованих на реалізацію відповідних державних програм нададуть можливість посилення стимулюючої функції бюджетної системи.

Методологічні засади бюджетного регулювання ґрунтуються на інтеграції складових фінансового механізму у сфері формування доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин, управління державним боргом, виходячи з циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів, що сприятиме підвищенню дієвості бюджетної політики як вагомого інструменту розвитку соціально-економічних відносин суспільства.

Розробка та проведення науково-обґрунтованої, виваженої, послідовної бюджетної стратегії сприятиме забезпеченню підтримки макроекономічної стабільності в країні, реалізації завдань суспільного розвитку. Бюджетна стратегія повинна виходити із чіткого розуміння можливостей бюджету щодо

виконання пріоритетів суспільного розвитку, забезпечувати передбачуваність умов формування бюджетів на всіх рівнях бюджетної системи.

Одним з найважливіших напрямів сучасної бюджетної політики є формування сприятливого макроекономічного середовища, здійснення послідовних та ефективних заходів у податково-бюджетній сфері, забезпечення стабільності державних фінансів, високих темпів економічного зростання на основі проведення модернізації економіки держави та підвищення її конкурентоспроможності, формування бюджету з чіткими фіскальними та видатковими орієнтирами. Запровадження дієвих бюджетних механізмів у системі інституційного середовища суспільства потребує вирішення питань: широкого переліку задекларованих державою соціальних зобов'язань; нерівномірності темпів соціально-економічного розвитку регіонів; недостатнього обсягу дохідної частини місцевих бюджетів; високий рівень дотаційності місцевих бюджетів.

Доцільним є удосконалення інституційних засад результативності бюджетної системи, у тому числі формування доходів бюджету з урахуванням виваженої податкової політики, ефективного планування та використання видатків бюджету, регулювання міжбюджетних відносин, управління державним боргом виходячи з циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів, що сприятиме підвищенню динамічної збалансованості бюджету як вагомому інструменту розвитку соціально-економічних відносин країни. Боргова політика є однією з основних складових державного регулювання економіки країни, співвідношення між внутрішніми і зовнішніми державними позиками достатньо суттєво впливає на структурні перетворення у її галузях. Розвиток суспільства зумовлює необхідність підвищення ефективності боргової політики у системі державного регулювання економіки.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного дослідження теоретичних та практичних питань формування та реалізації бюджетної політики у системі державного регулювання економіки зроблені наступні висновки:

Бюджетна політика є вагомим інструментом державного регулювання економіки, оскільки у процесі її формування здійснюється розробка основних напрямів використання бюджетних коштів, керуючись необхідністю вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку. Основна мета бюджетної політики полягає у забезпеченні стійкого довготривалого економічного зростання та високого рівня і якості життя населення шляхом структурно-інноваційних перетворень економіки, створення сприятливого інвестиційного середовища. Важливим є забезпечення ефективного використання бюджетних коштів в усіх ланках бюджетної системи. Для досягнення цієї мети необхідно створити умови, що сприятимуть розвитку конкурентоспроможного реального сектора економіки, сформувати ефективну та результативну фінансово-бюджетну систему.

Визначеною тенденцією сучасного досвіду зарубіжних країн є системне удосконалення бюджетного процесу, у тому числі подальше впровадження програмних методів складання бюджету, оцінювання результативності бюджетних програм, що сприятиме посиленню ефективності використання бюджетних коштів через встановлення взаємозв'язку між затратами та досягнутими результативними показниками. У країнах із розвинутою економікою відбувається удосконалення системи державного фінансового контролю, у тому числі внутрішнього контролю та аудиту ефективності використання бюджетних коштів. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. Низка провідних країн використовують дієві механізми інтеграції коротко-, середньо- і довгострокового бюджетного планування.

Довгострокова збалансованість бюджету характеризує показники виконання дохідної та видаткової частини бюджету, частку дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів у загальній сумі видаткової частини відповідного бюджету, рівень податкового навантаження на економічну систему, фінансування дефіциту бюджету та державного боргу. Рівень збалансованості бюджетного регулювання впливає як одночасно, так і з лагами у часі, на інтегрований показник запасу стійкості бюджетної системи, що відображає можливість своєчасного виконання фінансових зобов'язань державними органами управління та місцевого самоврядування. Важливим є розробка обґрунтованих засад перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, визначення пріоритетних напрямів використання бюджетних коштів та реалізація низки заходів щодо досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни.

Важливим є подальше удосконалення бюджетної політики в сфері регулювання видатків, посилення рівня кореляції між показниками фінансового забезпечення бюджетних програм та результативністю їх виконання. Формування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися у відповідності до визначених пріоритетів розвитку економіки, міжнародних зобов'язань держави та суспільних потреб.

Формування стратегічних напрямів бюджетної політики потребує узгодженості і збалансованості складових системи бюджетного регулювання, враховуючи зміни інституційного середовища, яке забезпечує функціонування зазначеної системи.

Важливим напрямом реформування бюджетних систем та бюджетного процесу є запровадження та вдосконалення системи формування середньострокових фінансових планів. Як відомо, найсерйозніший критичний аргумент щодо річного бюджетного планування пов'язаний з тим, що короткостроковий часовий горизонт річного бюджету не дає змоги створити систему ефективного управління державними коштами, оскільки рішення про розподіл бюджетних ресурсів часто приймаються під впливом поточної ситуації, без урахування наслідків таких рішень для бюджетів наступних років. Успішне

запровадження середньострокового фінансового планування, яке дає змогу усунути цей недолік, стало в багатьох країнах справжньою бюджетною революцією.

Одним з найважливіших напрямів сучасної бюджетної політики є формування сприятливого макроекономічного середовища, здійснення послідовних та ефективних заходів у податково-бюджетній сфері, забезпечення стабільності державних фінансів, високих темпів економічного зростання на основі проведення модернізації економіки держави та підвищення її конкурентоспроможності, формування бюджету з чіткими фіскальними та видатковими орієнтирами. Запровадження дієвих бюджетних механізмів у системі інституційного середовища суспільства потребує вирішення питань: широкого переліку задекларованих державою соціальних зобов'язань; нерівномірності темпів соціально-економічного розвитку регіонів; недостатнього обсягу дохідної частини місцевих бюджетів; високий рівень дотаційності місцевих бюджетів.

Доцільним є удосконалення інституційних засад результативності бюджетної системи, у тому числі формування доходів бюджету з урахуванням виваженої податкової політики, ефективного планування та використання видатків бюджету, регулювання міжбюджетних відносин, управління державним боргом виходячи з циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів, що сприятиме підвищенню динамічної збалансованості бюджету як вагомому інструменту розвитку соціально-економічних відносин країни. Боргова політика є однією з основних складових державного регулювання економіки країни, співвідношення між внутрішніми і зовнішніми державними позиками достатньо суттєво впливає на структурні перетворення у її галузях. Розвиток суспільства зумовлює необхідність підвищення ефективності боргової політики у системі державного регулювання економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко І.П., Собчук С.І. Формування видатків бюджету в умовах інституційної модернізації економіки. Бізнес Інформ. 2018. № 5. С. 303–312.
2. Баклан О. До класифікації функцій державного регулювання в економічній сфері. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 7 (175). С. 34-37.
3. Богдан Т. П., Богдан І.В. Стабілізаційна бюджетно-податкова політика та особливості її застосування в Україні. Фінанси України. 2012. №7. С. 3-16.
4. Боголиб Т. Бюджетная политика Украины как основа макроэкономической стабильности. Економіст. 2013. № 4. С. 13-16.
5. Боголиб Т.М. Бюджетная система Украины: новая реальность и глобальные вызовы. Економічний часопис-XXI. 2016. № 1-2. С. 41-43.
6. Боголиб Т. М. Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності. Економічний часопис -XXI. 2015. № 3–4 (1). С. 84–87.
7. Борейко В. І. Державне регулювання соціально-економічного розвитку (теорія, методологія, проблеми): монографія / В. І. Борейко. Рівне, 2008. 379 с.
8. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / за заг. ред. А. А. Мазаракі. К.: КНТЕУ, 2010. 409 с.
9. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456–VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Ватульов А. В. Фінансова політика у системі економічного розвитку. Економічний часопис - XXI. 2013. № 5-6 (1). С. 37-40.
11. Григорська О. С. Бюджетна політика у системі соціально-економічного розвитку суспільства. Інвестиції: практика та досвід. 2011. №10. С. 59-61.
12. Гусаревич Н.В., Адаменко І.П. Особливості формування дохідної частини державного бюджету у країнах ЄС з розвинутою економікою Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 12. С. 11–15.

13. Дем'янишин В. Г. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2011. № 2. С. 7-20.
14. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія / В. Г. Дем'янишин. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.
15. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / [І. Я. Чугунов та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., акад. НАПН України А. А. Мазаракі ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - Київ : КНТЕУ, 2015. 375 с.
16. Дмитриева О. Деформация бюджетной политики и управление долгом вследствие формирования стабилизационных фондов. Вопросы экономики. 2013. № 3. С. 20-32.
17. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / За ред. І. Я. Чугунова. К. : Акад. фін. упр., 2009. 471 с.
18. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання: монографія / І. В. Запатріна. К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. 528 с.
19. Запатріна І.В. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні: монографія / за ред. М.І. Скрипниченко. НАН України, Ін-т екон. та прогноз. К., 2015. 544 с.
20. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку / В. В. Зимовець. НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. К., 2010. 355 с.
21. Карлін М. І. Фінансові системи країн Західної Європи / М. І. Карлін. К.: Академія, 2009. 376с.
22. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости процента и денег. Избранное / Дж. М. Кейнс. М.: Эксмо, 2008. – 960 с.
23. Клинов В. Актуальные проблемы экономической политики США. Вопросы экономики. 2013. № 5. С. 129-143.

24. Козюк В. В. Оптимальний рівень боргового навантаження: глобальні макрофінансові зрушення та швидкоплинні очікування. *Фінанси України*. 2012. № 1. С. 78-93.
25. Конституція України: за станом на 20.04. 2010 р. / Верховна Рада України від 28.06.1996 р. № 254 /96–ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
26. Корнієнко Н. М. Аналіз показників дохідної та видаткової частин Державного бюджету України. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2015. Т. 20. Вип. 5. С. 222-226.
27. Крючкова Н. М. Податкова політика в системі макроекономічного регулювання: монографія / Н. М. Крючкова. О.: Астропринт, 2011. 174 с.
28. Кучер Г.В. Ефективність системи управління державним боргом в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 6. С. 44–57.
29. Лагутін В. Д. Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці / Лагутін В. Д. К. : КНТЕУ, 2007. 248 с.
30. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л. В. Лисяк. К.: ДННУ АФУ, 2009. 594 с.
31. Лисяк Л. В. Трансакційні витрати функціонування інституту бюджетної політики. *Фінанси України*. 2010. № 2. С. 27-35.
32. Лисяк Л. В., Сальникова Т. В. Напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах децентралізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2017. С. 42–56.
33. Лук'яненко І.Г. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія / І. Лук'яненко, М. Сидорович. К.: НаУКМА, 2014. 229 с.
34. Лук'яненко І.Г. Моделирование социально-экономических систем: теория и практика: [монографія] / Х. : ФЛП Александрова К.М.; ИД "ИНЖЭК", 2012. 592 с.
35. Луніна І. О. Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні. *Фінанси України*. 2010. № 2. С. 3-12.

36. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики. *Фінанси України*. 2009. № 12. С. 13-19.
37. Мазаракі А., Волосович С. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи України. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 1 С. 5-23.
38. Макогон В. Д. Пріоритети сучасної бюджетної України. *Вісник КНТЕУ*. 2011. №3. С. 50-57.
39. Макогон В. Д., Адаменко І.П. Фінансово-бюджетна політика як складова соціально-економічних перетворень. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2 (14). Ч. 1. С. 129–135.
40. Мярковський А. І. Пріоритетні напрями бюджетної політики. *Наукові праці НДФІ*. 2010. Вип. 1 (50). С. 3-14.
41. Налоговые реформы. Теория, практика: монография / под. ред. Ю. Б. Иванова, И. А. Майбурова. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 463 с.
42. Нечаюк І. Б. Фінансова політика та її вплив на соціально-економічний розвиток України. *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2012. № 7/8. С. 20-23.
43. Опарін В. Системний підхід до формування державної фінансової політики. *Економіка України*. 2011. №9. С. 93-95.
44. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: www.minfin.gov.ua.
45. П'ятаченко Г. О. Становлення та розвиток фінансів України. 1917-2003 / Г. О. П'ятаченко, Л. В. Кухарець. К.: НДФІ, 2005. 784с.
46. Павленко В. П. Державне регулювання національної економіки: методологія та перспективи розвитку : монографія / В. П. Павленко. Київ : Фенікс, 2015. 303 с.
47. Пасічний М.Д. Бюджетний дефіцит як інструмент фінансової політики в умовах економічних перетворень. *Вісник ДДФА*. 2014. № 1. С. 79-85.
48. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи: монографія / П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналій та ін.; за ред. З. С. Варналія. К.: Знання України, 2008. 675 с.

49. Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2010 № 2755–VI: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
50. Полозенко Д. В. Фінансова політика в умовах трансформаційної економіки України (1992 – 2008) / Д. В. Полозенко. К.: НДФІ, 2008. 392 с.
51. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2018–2020 роки» від 31.05.2017 р. № 411. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/411-2017-п>
52. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України за станом на 25.12.2015 р. Верховна Рада України від 25.12.2015 № 928-VIII: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
53. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України за станом на 21.12.2016 № 1801-VIII. Верховна Рада України від 21.12.2016 № 1801-VIII: URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
54. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України за станом на 07.12.2017 № 2246-VIII. Верховна Рада України від 07.12.2017 № 2246-VIII: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
55. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України за станом на 23.11.2018 2629-VIII. Верховна Рада України від 23.11.2018 № 2629-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>
56. Про Основні напрями бюджетної політики на 2016 рік : Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2015 року № 314-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>
57. Про Основні напрями бюджетної політики на 2017 рік : Постанова Верховної Ради України від 24 червня 2016 року № 478-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>
58. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2018–2020 роки. Розпорядження Кабінету міністрів України від 14.06.2017 № 411-р.

59. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2019–2021 роки» від 16.05.2018 07.12.2016 № 8357.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63995
60. Соколовська А. М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування. *Фінанси України*. 2013. № 9. С. 28-44.
61. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / Геєць В. М. та ін.; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук. К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2011. 696 с.
62. Усков И. В. Бюджетная политика в условиях трансформации системы местных финансов в Украине: монография / И. В. Усков. Симферополь: Ариал, 2012. 450 с.
63. Фінанси / С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.
64. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку / за ред. І. Я. Чугунова. К.: ДННУ АФУ, 2009. 848 с.
65. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку: монографія / І. Я. Чугунов. К.: НІОС, 2003. 488 с.
66. Чугунов І. Я. Інституційна архітектура бюджетної системи. *Фінанси України*. 2008. № 11. С. 3–10.
67. Чугунов І. Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 4. С. 13 – 22.
68. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І. Я. Чугунов. К. : НДФІ, 2005. 259 с.
69. Чугунов І. Я. Фінансово-економічне прогнозування і планування / І. Я. Чугунов, Т. Г. Затонацька, А. В. Ставицький. К.: Поліграф Консалтинг, 2007. 312 с.
70. Чугунов І. Я., Лисяк Л.В. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства. *Фінанси України*. 2009. № 11. С. 3–11.
71. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 5. С. 64–77.

72. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного університету. 2016. Вип.28/1. С. 217–226.
73. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 5–18.
74. Чугунов І.Я., Павелко А.В. Бюджетна політика економічного розвитку. Вісник КНТЕУ. 2015. № 2 (100). С. 64–73.
75. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика економічного розвитку. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 54-61.
76. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки. Вісник КНТЕУ. 2016. № 5. С. 5–18.
77. Шпенюк О.Є. Управління державним боргом в умовах посилення зовнішніх ризиків. Економіка і прогнозування. 2013. № 1. С. 41-53.
78. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Makogon V., Pasichnyi M., Nikitishin A., Adamenko I., Krykun T., Kozarezenko L., Sobchuk S. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А.1. Дія мультиплікаторів бюджетної політики згідно з кейнсіанською теорією

Додаток Б

Таблиця Б1

Питома вага дефіциту бюджету в ВВП у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою, %

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
США	-2,86	-6,68	-13,15	-10,92	-9,59	-7,88	-4,40	-4,14	-3,72
Японія	-2,09	-4,11	-10,39	-9,30	-9,81	-8,76	-8,52	-6,16	-5,24
Великобританія	-2,99	-5,03	-10,72	-9,64	-7,66	-7,74	-5,63	-5,62	-4,43
Канада	1,82	0,18	-3,89	-4,75	-3,32	-2,53	-1,88	-0,50	-1,69
Італія	-1,53	-2,69	-5,27	-4,25	-3,48	-2,94	-2,92	-3,03	-2,63
Франція	-2,54	-3,18	-7,16	-6,79	-5,10	-4,81	-4,08	-3,95	-3,65
Німеччина	0,31	-0,02	-3,03	-4,06	-0,86	0,09	0,15	0,31	0,64
Литва	-1,00	-3,27	-9,33	-6,90	-8,95	-3,15	-2,62	-0,67	-0,69
Латвія	0,60	-3,16	-7,01	-6,49	-3,10	0,08	-0,56	-1,69	-1,52
Естонія	2,36	-2,90	-1,93	0,19	1,03	-0,41	-0,29	0,75	0,53
Польща	-1,85	-3,63	-7,32	-7,53	-4,85	-3,69	-4,02	-3,30	-2,93
Румунія	-3,10	-4,74	-7,13	-6,30	-4,20	-2,48	-2,47	-1,87	-1,46
Болгарія	1,10	1,60	-4,10	-3,20	-2,00	-0,30	-0,40	-5,40	-2,10
Казахстан	5,13	1,23	-1,33	1,47	5,95	4,53	5,05	1,81	-5,34
Росія	5,61	4,57	-5,92	-3,21	1,44	0,39	-1,19	-1,09	-3,50
Білорусь	1,52	1,90	-0,38	-0,46	4,24	1,68	-0,75	1,13	-0,26
Іспанія	2,00	-4,42	-10,96	-9,39	-9,46	-10,44	-6,91	-5,89	-4,55
Португалія	-3,01	-3,77	-9,81	-11,17	-7,38	-5,66	-4,84	-7,18	-4,39
Греція	-6,71	-10,17	-15,15	-11,21	-10,24	-6,50	-2,95	-3,94	-4,21
Ірландія	0,23	-7,01	-13,79	-32,18	-12,41	-7,95	-5,55	-3,88	-1,59

Додаток В

Таблиця В1

Показники зовнішнього боргу в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою у період 2014-2018 років, %

	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Розвинуті країни</i>					
Відношення зовнішнього державного боргу до експорту, %	33,9	29,5	25,5	27,0	28,0
Відношення зовнішнього державного боргу до ВВП, %	9,6	9,2	8,1	7,9	8,2
Частка ви короткострокового боргу в загальній структурі, %	21,4	25,3	26,7	26,7	27,8
Відношення обсягу золотовалютних резервів до зовнішнього державного боргу	296,7	317,1	331,5	311,8	313,5
<i>Європа та Центральна Азія</i>					
Відношення зовнішнього державного боргу до експорту, %	41,3	39,1	34,2	37,7	41,4
Відношення зовнішнього державного боргу до ВВП, %	15,9	15,2	14,8	16,4	17,3
Частка ви короткострокового боргу в загальній структурі, %	16,4	19,8	20,4	20,3	21,3
Відношення обсягу золотовалютних резервів до зовнішнього державного боргу	116,4	116,1	110,4	100,8	94,4
<i>Латинська Америка</i>					
Відношення зовнішнього державного боргу до експорту, %	59,2	51,8	44,5	49,8	53,4
Відношення зовнішнього державного боргу до ВВП, %	11,5	10,1	9,6	11,0	11,5
Частка ви короткострокового боргу в загальній структурі, %	14,3	17,7	15,4	15,1	14,8
Відношення обсягу золотовалютних резервів до зовнішнього державного боргу, %	114,3	122,2	132,6	125,3	116,2

Додаток Д

Таблиця Д1

Державний та гарантований державний борг України
у 2009–2018 роках, млрд. грн.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Державний борг	66,1	71,3	130,7	227,0	323,5	357,3	399,2	480	947,0	1333,8
Внутрішній борг	16,6	17,8	44,7	91,1	141,7	161,5	190,3	257,0	461,0	508,0
Зовнішній борг	49,5	53,5	86,0	135,9	181,8	195,8	208,9	223,0	486,0	825,8
Гарантований державний борг	14,4	17,5	58,7	90,9	108,8	115,8	116,3	104,1	153,8	237,9
Внутрішній борг	0,0	1,0	2,0	14,1	13,9	12,2	16,2	27,1	27,9	21,5
Зовнішній борг	14,4	16,5	56,7	76,8	94,9	103,6	100,1	77,0	125,9	216,4

Додаток Ж

Таблиця Ж1

Структура державного та гарантованого державного боргу України
у 2009–2018 роках, %

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Державний борг	82,1 1	80,29	69,01	71,4 1	74,83	75,52	77,4 4	82,1 8	86,0 3	84,8 6
Внутрішній борг	20,6 2	20,05	23,60	28,6 6	32,78	34,14	36,9 2	44,0 0	41,8 8	32,3 2
Зовнішній борг	61,4 9	60,25	45,41	42,7 5	42,05	41,39	40,5 2	38,1 8	44,1 5	52,5 4
Гарантований державний борг	17,8 9	19,71	30,99	28,5 9	25,17	24,48	22,5 6	17,8 2	13,9 7	15,1 4
Внутрішній борг	0,00	1,13	1,06	4,44	3,22	2,58	3,14	4,64	2,53	1,37
Зовнішній борг	17,8 9	18,58	29,94	24,1 6	21,95	21,90	19,4 2	13,1 8	11,4 4	13,7 7

**ОСНОВНІ ПРОГНОЗНІ МАКРОПОКАЗНИКИ
економічного і соціального розвитку України на 2019 рік**

Показник	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 3
	(прогноз)		
Валовий внутрішній продукт:			
номінальний, млрд. гривень	3 946,9	4 004,1	3 982,9
відсотків до попереднього року	103	104,1	101,1
Індекс споживчих цін:			
у середньому до попереднього року, відсотків	108,7	109,7	112,8
грудень до грудня попереднього року, відсотків	107,4	108,7	112,4
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), відсотків	110,1	110,5	114,8
Прибуток прибуткових підприємств, млрд. гривень	882,1	909,2	855,6
Фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців, млрд. гривень	1142,7	1204,3	1137,9
Середньомісячна заробітна плата працівників, брутто:			
номінальна, гривень	10 129	10 595	10 118
номінальна, скоригована на індекс споживчих цін, відсотків до попереднього року	106,9	110,8	102,9
Кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15 —70 років, млн. осіб	16,36	16,39	16,32
Рівень безробіття населення у віці 15—70 років за методологією Міжнародної організації праці, відсотків до економічно активного населення відповідного віку	8,9	8,8	9,2
Продуктивність праці, відсотків до попереднього року	102,4	103,3	100,8
Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн. доларів США	-11 747	-11 609	-10 771
Експорт товарів і послуг:			
млн. доларів США	63 006	63 278	61 261
відсотків до попереднього року	108,3	108,8	105,3
Імпорт товарів і послуг:			
млн. доларів США	74 753	74 887	72 032
відсотків до попереднього року	109,1	109,3	105,1

**ОСНОВНІ ПРОГНОЗНІ МАКРОПОКАЗНИКИ
економічного і соціального розвитку України на 2020 і 2021 роки**

Показник	2020 рік			2021 рік		
	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 3	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 3
	(прогноз)					
Валовий внутрішній продукт:						
номінальний, млрд. гривень	4 450,9	4 609	4 502,6	4 972,6	5 223,9	5 045,3
відсотків до попереднього року	103,8	105	101,6	104,1	105,4	102,1
Індекс споживчих цін:						
у середньому до попереднього року, відсотків	106,7	107,9	109,9	105,5	106,1	107,8
грудень до грудня попереднього року, відсотків	105,6	107	108,6	105	105,2	106,7
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), відсотків	108,2	109	110,9	105,9	106,5	108,2
Прибуток прибуткових підприємств, млрд. гривень	999,5	1055,5	950,3	1128,4	1212,6	1069,9
Фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців, млрд. гривень	1290,8	1393,7	1267,1	1444,5	1582,6	1402,3
Середньомісячна заробітна плата працівників, бруто:						
номінальна, гривень	11 451	12 137	11 359	12 835	13 766	12 663
номінальна, скоригована на індекс споживчих цін, відсотків до попереднього року	106	106,2	102,2	106,2	106,9	103,4

Показник	2020 рік			2021 рік		
	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 3	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 3
	(прогноз)					
Кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15—70 років, млн. осіб	16,46	16,55	16,38	16,52	16,7	16,41
Рівень безробіття населення у віці 15—70 років за методологією Міжнародної організації праці, відсотків до економічно активного населення відповідного віку	8,5	8,2	9	8,3	7,8	8,9
Продуктивність праці, відсотків до попереднього року	103,2	104	101,2	103,7	104,4	101,9
Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн. доларів США	-12 195	-13 764	-11 224	-12 975	-16 015	-12 186
Експорт товарів і послуг:						
млн. доларів США	68 007	69 283	64 714	74 650	76 023	68 933
відсотків до попереднього року	107,9	109,5	105,6	109,8	109,7	106,5
Імпорт товарів і послуг:						
млн. доларів США	80 202	83 047	75 938	87 625	92 038	81 119
відсотків до попереднього року	107,3	110,9	105,4	109,3	110,8	106,8